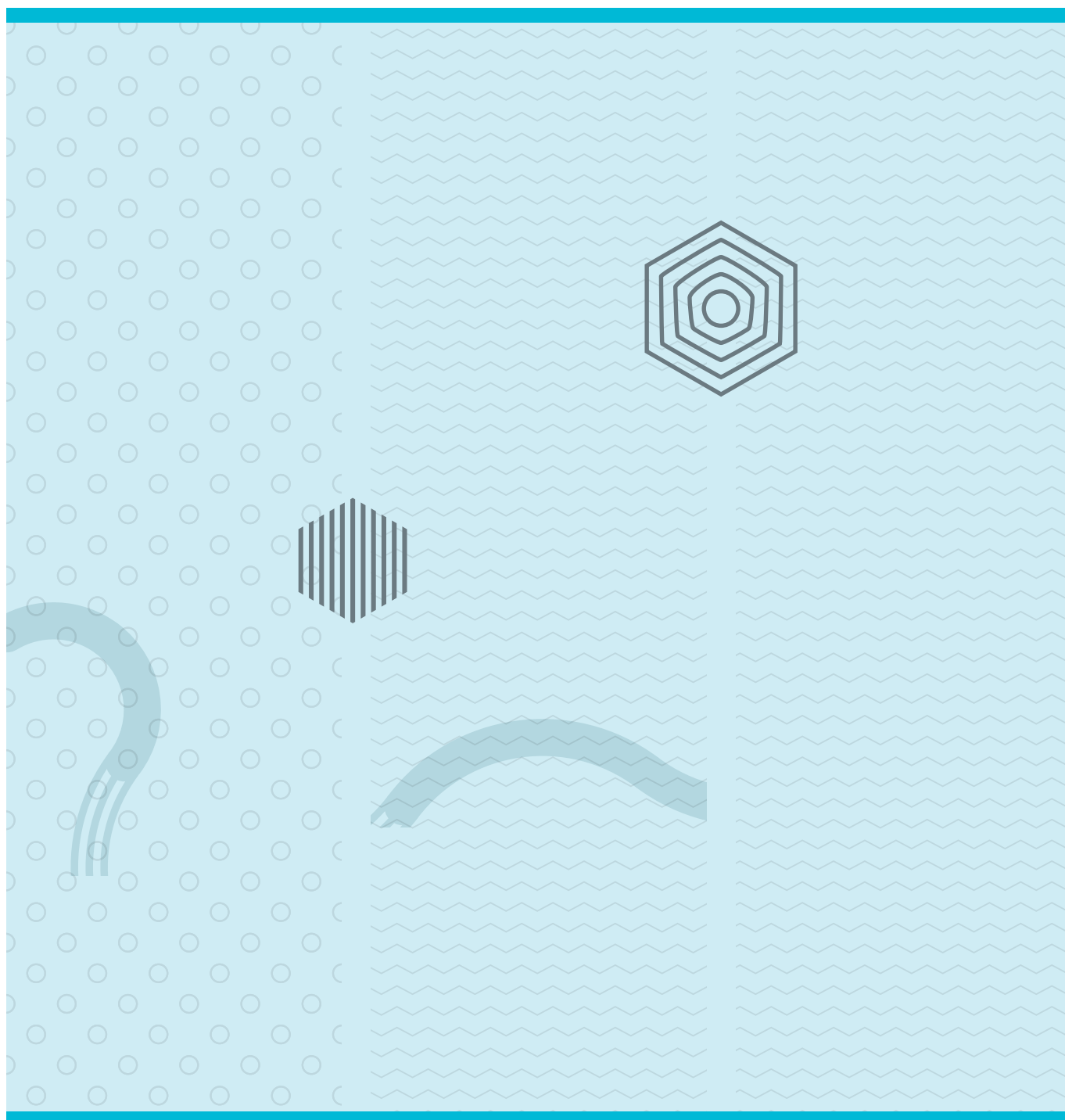

Farvel solidaritet?

Bengt Karlsson,
Trude Klevan og Marit Borg

Farvel solidaritet?

FORSKNINGSRAPPORT NR. 1/2020.

ISBN: 978-82-8290-032-4

Layout omslag:

© SFPR – Senter psykisk helse og rus, Institutt for helse-, sosial- og velferdsfag
Fakultet for helse- og sosialvitenskap, Universitetet i Sørøst-Norge.

Senter for psykisk helse og rus
Institutt for helse-, sosial- og velferdsfag
Fakultet for helse- og sosialvitenskap
Universitetet i Sørøst-Norge
Postboks 7053
3007 Drammen
E-post: postmottak@usn.no
Hjemmeside: <http://www.usn.no/sfpr>

SFPRs publikasjoner kan fritt siteres ved tydelig angivelse av kilde.

Publikasjoner fra SFPR som omtales, anmeldes eller henvises til, bes sendt til Senteret.

Forord

Farvel solidaritet?

Solidaritet knyttes gjerne til opplevelser og praksiser preget av samhørighet og samhold mellom enkeltpersoner eller grupper. Begrepet brukes ofte i sammenheng med faglige og politiske kamper og også i støtte til undertrykte folk både nasjonalt og internasjonalt.

Solidaritet settes gjerne opp mot egoisme eller egeninteresse. Å vise solidaritet innebærer å ofre egen vinning for andres interesse og tenke kollektivt og prioritere fellesskapet. Å styrke solidaritet og fellesskap er svært viktig i dagens samfunnsutvikling.

Siden 2013 har det såkalte «Skuddårsseminaret» blitt arrangert ved Universitetet i Sørøst-Norge i Drammen. Arrangør har vært Senter for psykisk helse og rus (SFPR) i samarbeid med ulike frivillige organisasjoner og foreninger. Skuddårsseminaret 2020 ble arrangert den 4. mars i et samarbeid mellom *Solidaritetsforeningen Sjøstjerne*, *Stiftelsen til fremme av ytringsfriheten i psykisk helsevern i Norge* og *Senter for psykisk helse og rus*.

Tema for årets seminar var nettopp solidaritet. Bakgrunnen for dette temaet var knyttet til utviklingen i vår vestlige verden med økt fokus på individualisering og økte sosiale, økonomiske og helsemessige forskjeller både nasjonalt og globalt. Den økende velstanden og individualiseringen i vår del av verden gjør solidariteten mer sårbar og skaper uklare grenser mellom solidaritet og egoistisk individualisme.

Vi hadde invitert følgende personer til å delta og innlede på seminaret og snakke om ulike sider ved solidaritet: Steinar Stjernø, Professor emeritus, OsloMet: «Hva er solidaritet?» - Julie Lødrup, 1. sekretær i LO: «Solidaritet eller egeninteresse?» - Tor Bernhard Slaathaug, generalsekretær, Stiftelsen Rettferd: «Vårt bidrag til et litt mer rettferdig Norge» - Christine Lingjærde, Landsstyreleder, Landsforeningen for Pårørende innen Psykisk Helse(LPP): «De rike samfunns kollektive hukommelsestap: Hva betyr Velferd? Menneskerettigheter? Medmenneskelighet? Verdier? Hvilke verdier?» - Håvard Aaslund, styremedlem i Foreningen for sosialpolitisk arbeid: «Velferdsprofesjonene og sosiale bevegelser blant marginaliserte: Solidaritet, protest eller kooptering?» - Halvard Vike – Professor USN: «Solidaritets forutsetninger: et historisk sveip». Kjetil Grønvold – journalist og forfatter – skulle delta og ble forhindret og leverte seinere manuset: «Gresk solidaritet: Med røtter i fortida og visjoner for framtida».

Under seminaret var det salg av kaffe og kaker og det ble holdt lotteri til inntekt for Solidaritetsforeningen Sjøstjernes arbeid med mennesker på flukt og som lever sine liv i Morialeiren på Lesbos, Hellas. I tillegg ble Prisen til fremme av ytringsfriheten i psykisk helsevern i Norge for 2019 delt ut til forfatteren Thorvald Steen. Avslutningsvis i denne publikasjonen gjengir vi en samtale mellom Thorvald Steen og vår kollega Knut Ivar Bjørlykhaug basert i Steens takketale da han fikk Ytringsfrihetsprisen.

I denne publikasjonen har de fleste av ovennevnte personer bidratt generøst med sine innledninger til seminaret. Senter for psykisk helse og rus ønsker å publisere innleggene fordi de fortjener å bli lest av flere ved at de reiser grunnleggende og viktige sider ved solidaritet som begrep og praksiser i vår tid. Vi vil takke bidragsyterne for deres velvillighet og generøsitet i arbeidet med denne publikasjonen.

Drammen, mai 2020

Bengt Karlsson, Marit Borg og Trude Klevan, Senter for psykisk helse og rus.

Senter for psykisk helse og rus, Institutt for helse-, sosial- og velferdsfag, Fakultet for helse- og sosialvitenskap, Universitetet i Sørøst-Norge.

Senter for psykisk helse og rus (SFPR), Institutt for helse-, sosial- og velferdsfag, Fakultet for helse- og sosialvitenskap ved Universitetet i Sørøst-Norge (USN) arbeider for å utvikle et solid forskningsmiljø i samarbeid med personer med brukererfaring, pårøndererfaring, klinisk erfaring, forskere og beslutningstakere. Senteret ønsker å bidra til styrking og utvikling av den nasjonale og internasjonale kunnskapen innen psykisk helse og rus med særlig vekt på fire forskningsområder: 1. Recovery og recoveryorienterte praksiser, 2. Dialogiske og samarbeidende praksiser, 3. Psykisk helse hos barn og unge og 4. Samarbeidsbasert forskning med og i praksis. Vi er opptatt av å ha samfunnsmessig påvirkning. Vi har et samarbeidsperspektiv og utvikler forskningsprosjekter sammen med tjenestebrukere, familiemedlemmer og fagpersoner. Vi legger vekt på en demokratisk tilnærming i forskning som anerkjenner levde erfaringer som sentral kunnskap og ved å invitere tjenestebrukere og fagpersoner inn som samarbeidspartnere. Vi er opptatt av sosiale aspekter og menneskerettigheter innen psykisk helse og rus og deltar i spørsmål som fattigdom, ulikhet i tjenester, sosial eksklusjon og stigma.

I tillegg driver senteret en rådgivende og konsultativ funksjon overfor kommuner, brukerorganisasjoner, helseforetak og myndigheter. Senteret bidrar til utvikling og gjennomføring av utdanning og kompetanseutvikling. Det er en hospiteringsarena for gjesteforskere og samarbeidspartnere, samt bidrar til å styrke forskerkompetansen ved Fakultet for helse- og sosialvitenskap, USN. Forskningen ved senteret vektlegger kontekst i forståelsen av psykisk helse og psykiske helseproblemer, og for utøvelsen av psykisk helsearbeid. Lokalmiljøet er konteksten for hvor psykisk helsearbeid skal utvikles. Sentrale områder er arbeid, bolig, skole, fritid, lokalmiljø og de sosiale og materielle livsbetingelsene. Folkehelseperspektivet med vekt på å fremme helse og sosialt liv på individ-, gruppe og samfunnsnivå, gjennom velvære og velferd, har også grunnleggende betydning for personers psykiske helse og i psykisk helsearbeid. Forskningen ved Senter for psykisk helse og rus skal også synliggjøre at de sammenhenger og situasjoner der folk lever og bor kan bidra til å lindre eller å forsterke psykiske helseproblemer, så vel som at det sosiale og kulturelle mangfoldet kan støtte psykisk helse og bedring. Senteret legger stor vekt på tverrfaglighet og brukerinvolvering i prosjektutvikling og gjennomføring. Senteret har kompetanse innen kvalitative, kvantitative og triangulerende og blandede metodologier.

Prosjektnummer	007
Virksomhetsnavn	Senter for psykisk helse og rus, Institutt for helse-, sosial- og velferdsfag, Fakultet for helse- og sosialvitenskap, Universitetet i Sørøst-Norge, Postboks 7053, 3007 Drammen.
Besøksadresse	Papirbredden - Drammen kunnskapspark Grønland 58, 3045 Drammen.
Telefon	31 00 80 00
E-post og kontaktperson	Professor Bengt Karlsson, leder av SFPR: bengt.karlsson@usn.no tlf: 90649078
Hjemmeside	http://www.usn.no/sfpr

Innholdsfortegnelse:

Introduksjon	7
Adjø solidaritet – Farvel solidaritet – Leve solidaritet?	7
Solidaritetsens forutsetninger: et historisk sveip	11
Innledning: Om gjensidighet	11
Trekk ved solidaritetens historie	12
Solidaritetsens sosiale logikk	16
Den nordiske velferdsstaten i endring	18
Konklusjon	21
Gresk solidaritet: Med røtter i fortida og visjoner for framtida	23
Gresk eksepsjonalisme i kreditorenes tapning	23
Den økonomiske, sosiale og humanitære krisa	24
Helsetjenester og folkehelse	24
Den greske staten og «den greske familien» svikter	25
Krisa - en av fødselshjelperne	25
Arbeidsmåter som varsler forandring	28
Motkraft i møtet med sosial ekskludering og greske nazister	30
Eksempelet Perama	30
Farvel solidaritet?	32
Hva er solidaritet?	36
Solidaritetsens grenser - hvem er «vi» og med i fellesskapet?	36
Forholdet mellom kollektivet og individet	37
Solidaritetsens andre elementer	37
Dilemmaer og utfordringer	39
Velferdsprofesjonene og sosiale bevegelser blant marginaliserte: Solidaritet, protest eller kooptering?	40
Protest mot profesjoner – to eksempler	40
Hva gjør at mennesker blir med i sosiale bevegelser?	42
Hva påvirker bevegelsenes strategi?	43
Noen tanker om hvordan dette påvirker den profesjonelles solidaritet	44
Ekstraspor: Representasjon og dissens	46
Ei pussig historie om kampen for menneskevernet	50
Forfatter, prisvinner av Ytringsfrihetsprisen og menneskerettighets-aktivist Thorvald Steen intervjuet av Knut Ivar Bjørlykhaug	50
Etterord: Velkommen til solidaritet!	57

Introduksjon

Av Bengt Karlsson, Marit Borg og Trude Klevan.

Senter for psykisk helse og rus, Universitetet i Sørøst-Norge.

De tre arrangørene av Skuddårsseminaret 2020 har alle på forskjellige vis arbeidet og arbeider med ulike former og praksiser av solidaritet. *Stiftelsen til fremme av ytringsfriheten i psykisk helsevern i Norge* solidariserer seg med retten for alle som er en del av psykisk helsevern i Norge til å kunne skrive, tale og fremme sine stemmer fritt og usensurert. Det gjelder fagpersoner, brukere, pårørende og andre deltakere. Stiftelsen har siden 2002 delt ut prisen til modige kvinner og menn som hever sine solidariske stemmer mot all urettferdighet, overgrep og undertrykking i psykisk helsevern – se <https://ytringsfrihetspris.com/>

[Solidaritetsforeningen Sjøstjerne](https://sjostjerne.com/) ble etablert i 2018 og driver solidaritetsarbeid med og for mennesker i nød på øya Lesvos, Hellas. Foreningen samler inn penger til og driver informasjonsarbeid særlig rettet mot den humanitære situasjonen på øya. Det er et nært samarbeid med den internasjonale [Starfish Foundation](https://starfishfoundation.org/), som er en offentlig registrert hjelpeorganisasjon på Lesvos. Starfish ble startet av lokalbefolkningen og arbeider for å hjelpe mennesker på flukt som kommer med båt til øya. Starfish Foundation er også opptatt av å hjelpe lokalbefolkningen som gir støtte og omsorg til mennesker på flukt – se <https://sjostjerne.com/>

Senter for psykisk helse og rus ble etablert i 2010 ved daværende Høgskolen i Buskerud, nå Universitetet i Sørøst-Norge. Senteret ønsker å bidra til styrking, utvikling og utvidelse av den nasjonale og internasjonale kunnskapen innen psykisk helse og rus. Senteret arbeider for å utvikle et solidarisk og demokratisk forskningsmiljø som personer med brukererfaring, pårøndererfaring og klinisk erfaring samt forskere kan være en del av – se <http://www.usn.no/sfpr>

Adjø solidaritet – Farvel solidaritet – Leve solidaritet?

Skuddårsseminaret 2020 ble arrangert den 4. mars. En knapp uke etter var Norge i unntakstilstand knyttet til en pandemi som ble omtalt som Korona eller Covid-19. Lite visste noen av oss at begrepet og ikke minst ulike praksiser knyttet til solidaritet skulle aktualiseres til de grader gjennom det som har skjedd – og skjer – i tiden etter den 4. mars. Solidaritet er på alles lepper – alt fra Coop Norge til frivillige som arbeider med de mest utsatte blant oss. Det gjelder både nasjonalt og internasjonalt. Det er mulig å identifisere og oppmuntre små og

store solidaritetshandlinger. Det er også mulig å peke på selvorienterte handlinger og synspunkter som alt fra hamstring av toalett-papir til å smitte andre med hensikt. For ikke å glemme hvordan private virksomheter på samme tid permitterer ansatte og deler ut millioner i utbytte til sine investorer.

Tittelen vi valgte for seminaret har altså definitivt vist sin aktualitet i den tidsepoken vi er inne i. Samtidig må vi erkjenne at tittelen var inspirert av filmskaperne Svend Wam og Petter Vennerød og deres hovedverk; *Adjø, Solidaritet* fra 1985. Filmen har et ambisiøst prosjekt gjennom å skildre tre generasjoner i det 68'erne fyller 40 år. Filmen handler om generasjonsskløfter og manglende forståelse dem imellom. Sentralt er dobbeltmoral og hvordan kampsaker og engasjement gradvis dør ut med alderen og økt velstand. Filmen viser gamle 68'ere som i det de fyller 40 år har mektige stillinger i et samfunn de selv ville styrte. De sliter med indre tanker og problemer grunnet konflikten mellom deres gamle idealer og deres nåværende levesett. Har de sviktet idealene eller har de blitt klokere med alderen og innsett at de tok feil og at opprørene var til ingen nytte? Samtidig viser filmen ungdommenes kamp mellom nynazister og pønkere, og slik uttrykker den at kampsakene skifter og kampene består. Ulike opprør og kamper handler kanskje slik sett mer om samhold, tilhørighet og solidaritet enn selve kampsakene. Slik kan filmen tolkes som *både* et adjø til solidaritet *og* et velkommen til solidaritet. Solidaritet som uttrykk og praksis lar seg ikke fange en gang for alle. Både kamper, livsbetingelser, nasjonale og internasjonale endringer og politikk inviterer til ulike forståelser og praksiser av solidaritet.

La oss eksemplifisere. I en kronikk i Stavanger Aftenblad forteller Ketil Fred Hansen, som er gjesteforsker ved universitetet i Napoli, Italia, om solidaritet i Koronaens tid. Napoli er en av de fattigste byene i Italia med meget høy arbeidsløshet og høy grad av svart arbeid. Med pandemien har begge deler økt betraktelig. En skulle tenke seg, skriver Hansen, at når optimismen er borte, forsvinner solidariteten. Det gjør den ikke i Napoli – solidariteten blir enda sterkere i form av en spontan og uorganisert solidaritet. Det er mange kafeer som har *caffè sospesa*, gratis kaffe. Det betyr at du som kunde betaler for to kaffekopper, den ene drikker du selv, den andre kjøper du til en ukjent. Kvitteringen henger i en teipbit på disken, og en kaffetørst person uten penger kan komme innom og få seg en gratis kopp kaffe. I senere tid har mange matbutikker tatt opp denne napolitanske tradisjonen og innført *spesa sospesa*, gratis mat. Det innebærer at en kunde som handler kan velge å doble vareprisen, eller gi et annet, selvvalgt beløp. Når en kunde har gitt et beløp, føres beløpet opp i en bok og man får ett telefonnummer man skal ringe og si fra hvor mye man har gitt og i hvilken butikk.

Telefonnummeret tilhører en kirke, Røde Kors, eller en annen solidaritetsorganisasjon. De som ikke har nok å spise, tar kontakt med en av disse organisasjonene og får vite hvilken butikk de kan «kjøpe» mat fra og for hvilket beløp. Butikken får beskjed fra organisasjonen om at snart kommer en person og at vedkommende skal få mat for 20 euro. Personen får velge maten selv, og det er ingen, utenom kassabetjenten, som vet at vedkommende ikke betaler for maten sin selv - <https://www.aftenbladet.no/meninger/debatt/i/70Om3K/korona-solidaritet-i-napoli>

Vakkert? Kanskje en solidarisk handling som kan og bør eksporteres til Norge?

En viktig grunn til vårt valg av temaet «Farvel solidaritet?» var også at vi lurte på hvordan det sto til med solidariteten i Norge og verden for øvrig. I forbindelse med pandemien er som tidligere nevnt solidaritet og det å være solidariske tilsynelatende blitt allemannseie. Bli det mer solidaritet av det eller er det slik at innholdet i begrepet solidaritet står i fare for å tømmes for sitt historiske innhold? Ved at det tilpasses den aktuelle tidsånden og konteksten, risikerer da solidaritet som begrep og praksiser å bli utvannet og hult? Ikke lett å avgjøre. Det kan, etter vår oppfatning, være grunn til å løfte frem den historiske utviklingen og begrunnelse for solidaritet som begrep og praksiser. Det kan enkelt uttrykkes som at: «Sammen blir vi sterkere».

Solidaritet kommer fra det latinske ordet *solidum*, hele summen og fra fransk *solidarité* som betyr samhörighet og sammenhold. Solidaritet som begrep beskriver en følelse av samhörighet og samhold mellom individer eller grupper. Sosiologen Alfred Vierkandt har definert solidaritet som: «Sinnelaget til et fellesskap med sterkt indre samhold og en samholdsfølelse som kan og bør slå ut i praktisk handling». Ordet benyttes ofte i fagpolitiske sammenhenger, og også til å uttrykke støtte til folk i den tredje verden. Solidaritetstanken vokste ut fra og ligger til grunn for arbeiderbevegelsen både nasjonalt og internasjonalt. På begynnelsen av 1900-tallet vokste internasjonal solidaritet seg sterk i arbeiderbevegelsen, utfra ideen om at arbeiderklassen på tvers av land hadde sterkere interessefellesskap enn de ulike klassene innen hvert enkelt land. Solidaritet innebærer en grunntanke om å handle ut fra mer enn egen interesse og foreta valg utfra deres konsekvenser for andre eller for å dekke andres behov. Ved å gi avkall på kortsiktig egeninteresse skal handlingene skape kollektiver for flere, f.eks. gjelder det grunntanken i det nordiske velferdssamfunnet. Velferdsstaten innebærer en institusjonalisering av solidaritet på samfunnsnivå, eksempelvis gjennom arbeidsløshetsstrygd, folketrygd og et offentlig helsevesen. En utbredt kritikk av velferdsstaten er at slike ordninger flytter det solidariske ansvar bort fra enkeltindividet, og over til en

upersonlig stat som i økende grad ivaretar individets solidaritetsplikt. Mot en slik institusjonalisert solidaritet står alternativet, hvor frivillige organisasjoner eller pårørende selv tar på seg mer av velferdsbyrden, utfra et personlig og ektefølt ønske om å handle solidarisk. I de siste tiårene har solidaritetsbegrepet blitt utvidet, blant annet gjennom miljøbevegelsens fokus på solidaritet med kommende generasjoner. I denne betydningen er miljøengasjementet ikke bare motivert av nåværende generasjoners egen nytte av naturen, men også av kommende generasjoners rett til å nytte en intakt eller bærekraftig natur. Spørsmål knyttet til solidaritetens utstrekning gjelder ikke bare tidsaksen knyttet til nåtidige og fremtidige generasjoner, men også utstrekning i en konkret, geografisk betydning. Hva er rekkevidden for vår evne til empati og solidaritet? Hvor langt strekker vårt moralske ansvar for den andre seg? Det er lett å tenke at vi først og fremst må ta oss av våre egne, vår egen familie. Men hvem er våre egne?

Carsten Jensen skriver i en kronikk i Klassekampen 23.april 2020 om de økende forskjeller mellom rike og fattige i verden. Dette blir særlig tydelig i våre koronatider. De rike rammes også, men de har andre muligheter for helsehjelp, et behagelig hjem å være i karantene i og nok penger. Folk på flukt, bostedsløse i Londons gater, folk i India som har uforutsigbare deltidsstillinger, rammes hardt. De utsatte blir mer utsatt, de marginaliserte mer marginalisert og de underbetalte og arbeidsløse mister alt. De ensomme blir mer ensomme. Kampen for et bedre samfunn, skriver Jensen, må gå gjennom samhold, fellesskap og solidaritet.

Vi ser altså at solidaritet har sterke og stolte historiske røtter, samtidig som det stadig reinskrives og gis nytt innhold gjennom aktuelle kontekster. Innebærer dette et farvel til solidaritet? Eller et velkommen? Begge deler? Vi håper at bidragene fra årets deltagere kan danne grobunn for refleksjoner og bidra til å kaste lys over betydningen av solidaritet - både før, nå og for fremtiden.

I denne publikasjonen vil først Halvard Vike foreta et historisk sveip om solidaritetens forutsetninger. Deretter fortsetter Kjetil Grønvold med å beskrive hvordan den greske solidariteten har røtter i fortiden og visjoner for fremtiden. Christine Lingjærde reiser spørsmålet om det kan være et farvel til solidariteten innen psykisk helsefeltet. Steinar Stjernø undersøker og beskriver hva solidaritet kan være både i fortid og nåtid. Håvard Aaslund diskuterer forholdet mellom velferdsprofesjonene og sosiale bevegelser blant marginaliserte. Uttrykker det solidaritet, protest eller kooptering? Til sist kommer en samtale med prisvinner og forfatter Thorvald Steen. **Vi ønsker alle god lesning!!**

Solidaritetens forutsetninger: et historisk sveip

Halvard Vike, Institutt for helse-, sosial- og velferdsfag, Universitetet i Sørøst-Norge

Innledning: Om gjensidighet

Begrepet solidaritet henviser til visse kvaliteter ved sosiale relasjoner i et samfunn, spesielt dem som har med gjensidighet å gjøre. Solidaritet gir mye mening og klinger godt for de aller fleste, men begrepet er samtidig så vidt at det gir plass for mange helt ulike forståelser. I den forstand er det et karakteristisk *oppsummerende symbol*, slik antropologen Sherry Ortner har formulert det: en emosjonelt inspirerende kategori som kan samle store motsetninger opp i seg uten å bli meningsløs (Ortner 1973).

I katolsk tradisjon er solidaritet uløselig knyttet til en hierarkisk, guddommelig sanksjonert samfunnsorden der de fattige og marginale inkorporeres i fellesskapet via omsorgsfulle, veldedige handlinger fra de mer velstående borgernes side. Dette inspirerer former for gjensidighet der personlig avhengighet er byggesteinen (Stjernø 2005). Dette gjenspeiler den katolske kirkens kulturhistoriske forankring i romersk klientelisme og elitisme, og i den europeiske middelalderens standssamfunn. Den tydeligste kontrasten til denne versjonen er idéen om at solidaritet har med likhet, felles (klasse-)interesser, allianser og politisk kamp å gjøre – det jeg i det følgende kaller *horisontal solidaritet*. Horisontal solidaritet er ikke uten en viss kristen inspirasjon, men den versjonen jeg er opptatt av å identifisere her henter sitt viktigste innhold særlig fra den greske antikken, den franske revolusjonen, marxistisk tenkning og arbeiderbevegelsen. Her er en grunnleggende ide og et overordnet ideal at gjensidigheten er symmetrisk, eller likeverdig, og fri for personlig avhengighet. I moderne samfunn forutsetter horisontal solidaritet et institusjonelt arrangement av en spesiell type. For at det skal være å sikre og opprettholde sosial gjensidighet, likeverd og autonomi i den daglige samhandlingen mellom mennesker, kreves institusjoner som effektivt forhindrer at noen likevel gjøres avhengig av andre. Politiske, økonomiske og sosiale rettigheter må være virkelig sterke, og samtidig både være allmenne (universelle) og individuelle (Vike 2018).

Denne kontrasten gjenspeiler i noen grad Durkheims berømte analytiske skille mellom det han kalte *organisk* og *mekanisk solidaritet* (Durkheim 1984 [1893]). Solidaritet i «organisk» tapning springer ut av arbeidsdeling og komplementaritet, og det er nærliggende å se den i sammenheng med forestillingen om en symbiotisk relasjon mellom fattige og rike i hierarkiske samfunn der alle har en funksjon, og hvor alle er moralsk forpliktet til å yte til samfunnsfellesskapet ut fra sine respektive forutsetninger. Mekanisk solidaritet derimot,

oppstår i samfunn der graden av arbeidsdeling er liten og/eller der det er likheten mellom samfunnets enkeltindivider som utgjør grunnlaget for gjensidighet.

I denne artikkelen vil jeg rette blikket mot *forholdet mellom solidaritet og likhet*, og stille spørsmålet: hva er betingelsene for å skape (langt) større likhet i samfunn av vår type, og hvilken rolle har *horisontal solidaritet* i samfunnsendringer som styrker likhet?

Utgangspunktet er at likhet, selv i europeiske/vestlige samfunn der kampen for demokrati og større likhet har pågått minst siden fem hundre år før vår tidsregning (dog med lange opphold og radikale brudd), stort sett har mye dårligere kår enn vi synes vant med å tro. I mitt resonnement henger dette sammen med en annen påfallende tendens i europeisk historie: til tross for at solidariske fellesskap i det lange løp har tilkjempet seg større innflytelse og vesentlige rettigheter, har framgangen som har vært vunnet alltid – over tid – blitt avgjørende begrenset og undergravet av ulikhetsskapende interesser og krefter med opphav i sosiale eliter. Erfaringer med økende likhet er et privilegium som ytterst få europeere har fått anledning til å oppleve, og gleden har normalt vært kortvarig (Piketty 2014, Scheidel 2017). I mine øyne er dette en av solidaritetens største utfordringer i vår tid.

Trekk ved solidaritetens historie

Egalitære samfunn er et sjeldent fenomen i menneskehetens historie. Selv om sosial og materiell ulikhet faktisk var svært begrenset før jordbruksrevolusjonen for 15000 -10000 år siden, er tiden herfra og fram mot vår egen tid sterkt dominert av hierarkiske samfunn der minoriteter på ulikt vis har tilegnet seg kontroll over samfunnets produksjonsmidler – arbeidskraft, eiendom (jord), teknologi og produkter. Denne typen samfunnsorden har nærmest alltid vært begrunnet religiøst og gitt seg utslag i en rangering av befolkningen i henhold til dens grunnleggende ulike verdi i relasjon til den guddommelige sfære. I eldre europeisk historie finnes veldig likevel mange eksempler på at befolkninger gjorde opprør mot elites maktmonopol og dominans, men de aller fleste forsøk av denne typen hadde begrenset effekt fordi solidaritetsgrunnlaget de bygde på som oftest forble lokalt, eller i høyden regionalt. Den vanligste formen for endring av maktforhold i førmoderne stater og imperier var imidlertid ikke større likhet, men friheten opprørske befolkningsgrupper kunne vinne ved å rømme unna – eller eventuelt tilkjempe seg plassen til etablerte makthavende eliter og videreføre en hierarkisk orden med nytt personell og eventuelt nye begrunnelser. Den sterke ustabiliteten som kjennetegnet tradisjonelle statsdannelser før Romerrikets dominans et par hundreår før vår tidsregning – på grunn av krig, politisk ustabilitet, epidemier og naturkatastrofer (og sviktende avlinger) – bidro til at stater, imperier og regimer som hadde

vært i stand til å forsterke ulikhet over tid var ustabile og til slutt kollapset, med det resultat at store befolkninger ofte gjennomlevde dramatiske overganger fra en sterk undertrykkende orden, via kaos, til større frihet i en periode. I ekspansive perioder med storstilt imperiebygging har befolkninger og enkeltindivider hatt større muligheten til å klatre i hierarkiet og/eller får tilgang til elementær beskyttelse i form av for eksempel borgerrettigheter. I Romerriket fikk betydelige deler av de erobrede befolkningene muligheten for å kvalifisere seg til romersk borgerskap, også slaver i fordelaktige posisjoner. Provinser, spesielt byer, fikk atskillig selvråderett. Men dersom erobrede befolkninger ikke i aksepterte betingelsene de herskende elitene i Roma etablerte, ble som vi vet prisen høy. De voldsomme jødiske opprørene og blodige nederlagene som fulgte (under keiser Vespasian, 70 e.Kr.), viser dette spesielt tydelig (Fox 2006).

Selv om ulikhet i makt og økonomiske ressurser var enorm og økende i det romerske imperiet, ga det likevel atskillig bedre forutsetninger for et visst likeverd (spesielt overfor loven) i Europa enn i de om lag tusen årene som fulgte. Dette gjorde for eksempel mulig i enkelte tilfeller å organisere radikal og omfattende politisk opposisjon med utgangspunkt i klasseinteresser – en versjon av horisontal solidaritet. Tiberius og Gaius Gracchus, to brødre som etterfulgte hverandre i vervet som folketribuner i Roma i siste halvdel av den andre århundret f.Kr., tok begge opp den politiske kampen mot de dominerende elitene om eiendomsreformer – og ble begge massakrert sammen med mange av sine støttespillere på initiativ fra privilegerte senatoreliter. Slaveopprøret som ble ledet av Spartacus kort etter hadde også rot i klassesolidaritet og fikk en helt usedvanlig kraft og rekkevidde, spesielt i det sørlige Italia (Fox 2006). Også bondeopprørene i Europa på 1300- og 1500-tallet var også uttrykk for felles (økonomiske) klasseinteresser, men solidariteten som bandt bøndene sammen var ytterst fragmentarisk; blant annet derfor var det forholdsvis enkelt for de etablerte elitene å nedkjempe dem og drepe dem i hopetall. Som Walter Scheidel og Charles Tilly begge har pekt på, har politisk oppstand «nedenfra» i europeisk historie gjennomgående forårsaket langt mindre vold enn de voldsomme blodbadene elitenes hevn som fulgte i kjølvannet av dem (Scheidel 2017: 249, Tilly 1993).

Det ligger en tragisk ironi i dette som vi skal komme tilbake til nedenfor: til tross for at Europa rimeligvis assosieres med heroisk folkelig oppstand, demokratisk framgang og kamp for sosial likhet, er det også riktig å konstatere at vår verdensdel historisk sett har vært de mislykkede og uferdige revolusjonenes arena. Det eneste eksemplet i europeisk historie på at politisk motstand og opposisjon mot etablert elitestyre har lyktes med revolusjonær

omveltning, er den russiske revolusjon i 1917 (Scheidel 2017). Mens den franske revolusjonen i 1789 med slagordene *frihet, likhet og brorskap* ble vrent til sin egen motsats etter noen få år – med diktatur, massakrering og nådeløs undertrykkelse – ble den russiske revolusjonen et mer varig, radikalt eksperiment. Sosial og økonomisk ulikhet ble faktisk redusert i eksepsjonelt høy grad, til tross for at den sovjetiske tragedien over tid kanskje ikke ble mindre enn i det franske tilfellet – i all hovedsak på grunn av de dysfunksjonelle politiske elitene som tok kontroll over kommunistpartiet.

I det virkelig lange løpet i europeisk historie er det liten tvil om at det er de greske, antikke bystatene som er det mest entydige eksemplet på hvordan organisering av horisontal solidaritet kan gi seg utslag i folkelig politisk makt og sosial likhet. Den athenske bystaten på 400-tallet, for eksempel, var et produkt av relativt godt organiserte samfunnsgruppers systematiske kamp for politiske rettigheter. Mekanismene var i en viss forstand enkle (Cartledge 2016). Athen lå mer eller mindre permanent i krig, og behovet for soldater og krigsinnsats var ekstremt stort. Fra omkring 700-tallet innebar endringer i krigstaktikken økt bruk av enkle våpen, og kjernen til suksess i krig var bred mobilisering av soldater, god organisering av hæren og flåten – og sterk motivasjon. Soldatenes motivasjon ble uløselig knyttet til deres rettigheter som borgere. Derfor ble på en helt spesiell måte avhengig av befolkningen, og strategiske grupperinger og enkeltpersoner blant dem innså at de måtte bygge sin egen innflytelse nettopp på dette – statsmannen Perikles' enestående lederposisjon i det athenske demokratiet er en tydelig illustrasjon (Canfora 2006). De greske bystatenes ulike versjoner av direkte demokrati hvilte på en sterk horisontal solidaritet; den viste seg å være så robust at den demokratiske orden gjentatte ganger ble gjenopprettet og revitalisert etter politiske kupp gjennomført av interne eliter i allianse med fiendtlige bystater. Samtidig hadde denne solidariteten selvsagt noen helt avgjørende begrensninger. Den omfattet bare mannlige borgere, og ekskluderte slaver og kvinner (i tillegg til innflyttere, som blant andre Aristoteles), som i hovedsak var fullstendig avhengige. Det er mer å lære av dette enn den to tusenfemhundreårige avstanden mellom Athen og vår samtid skulle tilsi, ikke minst knyttet til mobilisering av befolkningen til innsats i krig. Derfor må vi komme tilbake til dette eksemplet.

I en nylig publisert og svært mye omtalt bok – *The Great Leveler: Violence and the history of inequality from the stone age to the twenty-first century* (2017) – har den amerikanske historikeren Walter Scheidel undersøkt de virkelig lange linjene i utviklingen av likhet og ulikhet globalt. Kort beskrevet er budskapet hans at sosial og økonomisk ulikhet i de eller

fleste perioder i de fleste typer samfunn har vokst relativt systematisk. De mest dramatiske unntakene er tragisk nok omfattende epidemier, naturkatastrofer, verdenskriger og, som vi var inne på ovenfor, noen få revolusjoner. I Europa fikk Svartedauden store konsekvenser, framfor alt fordi de ble vanskeligere for jordeiende eliter å opprettholde høye priser og å holde bøndene låst fast til jorda. Bondeopprørene i England ved slutten av hundreåret, som trolig var middelalderens klareste eksempel på systematisk politisk motstand nedenfra, ble motivert av at bønder i en del tiår hadde opplevd langt bedre materielle kår enn før pesten. Etter datidens standard var den politisk sett en slags megasuksess, men primært en gigantisk menneskelig tragedie.

Beveger vi oss fra England til Norden, kan vi slå fast at Scheidels observasjon har større gyldighet enn han sannsynligvis selv har kunnet se. På 1200-tallet var Norge i ferd med å utvikle seg til et klasse- og standssamfunn med enkelte trekk som kunne minne om det føydale Europa, der store deler av bondebefolkningen etter Romerrikets fall hadde blitt redusert til jordeieres personlige eiendom, eller i det minste fullstendig prisgitt deres tilfeldige vilje. Men i Norden og det nordlige Skandinavia for øvrig var bondeselveie fortsatt utbredt, og bøndenes rettsstilling var veldig mye sterkere. Etter at pesten hadde eliminert om lag halve befolkningen, ble denne særegne situasjonen dramatisk forsterket. Denne regionen ble blant de ytterst få europeiske samfunn der seinmiddelalder og tidlig moderne tid var kjennetegnet av fraværet av personlig avhengighet (Bagge 2019). Like spesielt for Norges vedkommende var at statsmakten på var relativt svak, men samtidig i stand til å tilpasse seg lokale institusjoner – rettstradisjoner og politiske, kommunale organer. La oss også legge til et tredje, vesentlig element: for majoriteten av befolkningen var tilgangen på ressurser stor, men arbeidskraften var knapp. Alt dette bidro i eksepsjonelt høy grad til å stimulere former for gjensidig samarbeid som kunne utnytte den knappe arbeidskraften best mulig, og dette ble det mulig å eksperimentere med uten avgjørende innblanding fra eliter som kunne påtvinge dem hierarkiske samarbeidsformer og diktere flyten av overskudd (Vike 2018).

De horisontale solidaritetsformene som oppsto på denne måten fikk en usedvanlig *politisk* betydning i Norden, og den påvirket også arbeiderbevegelsen i høy grad. I Norge ble organiseringen av arbeiderinteresser nokså inklusiv, og omfattet mange husmenn, håndverkere og småbrukere med og uten sesongbasert lønnsarbeid. Dette var en vesentlig del av de kulturelle forutsetningene for at det vi kan kalle den parlamentariske solidaritetens store gjennombrudd på 1930-tallet med kriseforliket mellom Arbeiderpartiet og Bondepartiet (Furre 1991). Men de institusjonelle forutsetningene for at «bondsk» og «proletær» solidaritet ikke

bare ble forent politisk, men også kom til å prege offentlige institusjoner, lå ikke minst i det kommunale selvstyret. I Norge var det institusjonelle mønsteret knyttet til lokal politikk, rettshåndtering og forvaltning preget av eksepsjonell kontinuitet og homogenitet. Det ble derfor langt letter enn tilfellet var i de fleste andre land å skape en demokratisk, folkelig mobilisering innenfor rammen av et felles organisasjonsmønster. Folkebevegelsene kom overalt til å bestå av lokale medlemsorganisasjoner med nasjonal overbygning og som oftest et omfattende politisk program. Medlemskapet var i høy grad overlappende, og mange medlemmer deltok i flere samtidig.

Det er vanskelig å overvurdere betydningen av at medlemsorganisasjonenes egalitære logikk og moral kom til å påvirke «staten» i så høy grad. Det skyldes både at de tradisjonelle elitene var relativt svake, og at offentlige myndigheter påtok seg et så omfattende ansvar for samfunnsorganisering. Framveksten av den tjenesteintensive velferdsstaten og kommunenes rolle i den er vesentlig her. Kapasiteten og rekkevidden den fikk kan knapt forstås uten at det vi kan kalle *medlemsmoralen* i frivillig organisasjonsliv, fagorganisasjoner og de politiske partienes rolle i lokalpolitikken tas i betraktning. Den skapte framfor alt en høy grad av sosial kontroll nedenfra, og representasjon kom i større grad til å handle om å ivareta flertallsinteressen enn å lede i kraft av (lederes) individuelle eksellens. Det kan være verdt å dvele ved dette i en tid der det er i ferd med å bli vanskeligere å utøve direkte institusjonell kontroll over økonomiske, sosiale, byråkratiske og politiske eliter, som blir stadig mer autonome og mer effektivt i stand til å unndra seg forpliktelser.

Solidaritetens sosiale logikk

Jeg legger vekt på dette for å understreke et forhold som kaster lys over betingelsene for horisontal solidaritet og dens konsekvenser for moderne institusjoner – spesielt staten – da europeiske land i noen (og svært ulik) grad ble demokratisert. I middelalderens og det førmoderne Europa eksisterte mange kilder til (relativt) egalitære sosiale former og institusjoner, både i form av landsbyfellesskap, kommunalt/regionalt selvstyre (som i Sveits), byer (ikke minst bystater) og laugstradisjoner, men det er svært sjeldent at de har fått sterk og direkte innflytelse over statsmakten. Europeiske statsmakter sosiale genealogi er ikke forankret i horisontal solidaritet, men i langt større grad hierarkiske former med direkte og indirekte inspirasjon fra aristokratisk kultur, militaristisk autoritet, storindustri og borgerlig, patriarkalsk dannelse. Dette er sosiale tradisjoner som historisk springer ut av evnen og retten til å styre, ikke erfaringer med å representere. I alle de største europeiske demokratiene rekrutterer statsapparatet sitt personell primært fra eliteinstitusjoner, mens folkebevegelsene

har forblitt fragmenterte blitt stående på utsiden. Derfor har de bare i liten grad påvirket statsapparatet institusjonelt, kulturelt og personellmessig.

I følge Scheidel er det særlig den første delen av 1900-tallet som peker seg ut som en relativt unik periode når det gjelder utviklingen av likhet, og bakgrunnen for dette har mye med de to verdenskrigene å gjøre. En viktig, positiv konsekvens av omfattende kriger at maktbalansen mellom samfunnseliter og majoriteten av befolkningen ender seg til sistnevntes fordel – tragisk nok, kan man si. Mye tyder på at denne tendensen var sterkere i Norden enn i verden for øvrig, og at den både begynte tidligere og varte lenger. Scheidel selv synes å være noe overrasket og i beit for en forklaring på dette fenomenet, som synes å skille seg fra det allmenne mønsteret. Det er interessant og relevant peke på at dette samsvarer svært godt med framveksten av den mest ambisiøse velferdsstaten verden har sett, og som ikke bare ble drevet fram av eksternt påførte faktorer som krig, men også av de historiske faktorene jeg pekte på ovenfor. Det gir et visst grunnlag for optimisme.

Met et historisk perspektiv til hjelp kan vi nokså entydig slå fast at (1) horisontal solidaritet er et vilkår for likhet, men (2) likhet oppstår og utvikles relativt sjelden. (3) Når likhet faktisk blir et kjennetegn ved samfunn som reguleres av en stat, er tendensen at dette er et kortvarig fenomen som forholdvis raskt erstattes av økende ulikhet. (4) Et helt nødvendig vilkår for å motvirke økende ulikhet er at eliteinteresser holdes under kontroll. (5) I analytiske termer er det derfor avgjørende å kunne forklare hvorfor horisontal solidaritet er så vanskelig å skape og opprettholde. I tillegg til at disse generaliseringene synes å stemme godt overens med historisk erfaring, kan de tjene som utgangspunkt for en fruktbar hypotese om solidaritetens muligheter

Som vi var inne på ovenfor kan vi slå fast at sosial likhet handler om fraværet av personlig avhengighet. Fra studier av jeger- og sankersamfunn vet vi at den relative likheten mellom samfunnsmedlemmene er knyttet til at de i prinsippet kan slippe fri fra hverandre hvis de føler seg dominert eller invadert; de flytter, rett og slett. Den gjensidige avhengigheten de likevel er avhengige av, er preget av en sterk demonstrasjon av en moralsk vilje til gjensidighet. Jegerne forventes å ta med byttet hjem for å dele det i henhold til ofte høyst detaljerte sedvaneregler. Delingen av kjøttet representerer en «gave» som krever en likeverdig gjenyttelse på et seinere tidspunkt (Henriksen 1973). Gjensidigheten som oppstår er i denne forstand «symmetrisk», altså basert på likeverdige ytelser som forhindrer at den ene parten havner i varig gjeld til den andre. Dersom asymmetriske bytterelasjoner og varig «gjeld» likevel skulle oppstå i denne typen samfunn (for eksempel på grunnlag av tilgang på større ressurser), skapes grunnlag for

mer varige avhengighetsformer og permanent politisk autoritet og dominans – jamfør «big man»-samfunn i Melanesia og høvdingedømmer i Nord-Amerika. Det generelle bildet er at personlig avhengighet manifesteres gjennom at byttet ikke bare blir asymmetrisk, men også «symbiotisk» i en bestemt betydning. For eksempel: Jordeierens gave til landsbyboerne ytes i form av leie av jord og beskyttelse; gjenytelsen som forventes er ikke bare betaling av leie, men kanskje enda viktigere: politisk lojalitet (Blok 1974). I moderne samfunn der den personlige avhengigheten er redusert til et minimum, synes evnen til å forvalte felles goder ved hjelp av gjensidig tillit og moralsk kontroll å være spesielt stor. Den kollektive logikken som er involvert her gjør det mulig å redusere effekten av snever egeninteresse: den har en tendens til å inspirere enkeltmennesker, som fra et egeninteressesynspunkt ville tjene på å gjøre seg til gratispassasjerer og snylte på andres innsats, faktisk gjør mye for å unngå nettopp det (Anderson 1996).

Den nordiske velferdsstaten i endring

Gaveutvekslingens sosiale logikk forklarer hvorfor horisontal solidaritet utgjør et bedre fundament for demokrati og likhet enn hierarkiske former for personlig avhengighet. Det er dog viktig å være klar over at denne kontrasten ikke representerer forskjellen mellom «moderne demokratier» og «tradisjonelle» samfunn. Det er mange gode grunner til å anta at det nettopp er det vi kan kalle «den personlige avhengighetens attraksjon» som kan hjelpe oss å forklare hvorfor ulikhet har en tendens til å vokse – til tross for at for eksempel alle politiske partier erklærer at deres primære mål er å hindre nettopp dette.

Forståelsen av økende fattigdom er ett eksempel. Alle norske skolebarn har lært at kampen mot fattigdom i Norge var seierrik og tilhører fortiden; den ble en suksess rett og slett fordi fattigdom er uverdigg, og alle skal ha rett til arbeid og/eller økonomisk sikkerhet.

Fattigdommen som i dag øker svært raskt, synes imidlertid primært å bli oppfattet som et naturfenomen. Argumenter for å øke økonomisk kompensasjon for å stå utenfor arbeidsmarkedet framstår som svake i møtet med forestillinger om økonomiens helse og den enkeltes moral. Tiltakene som har vært foretrukket for å bøte på det er hardere betingelser for tilgang til økonomisk støtte, i kombinasjon med barmhjertelig veldedighet. I skrivende stund setter norske frivillige i gang storstilte aksjoner for å dele ut gratis mat til trengende. Dette er selvsagt verken galt eller uønsket, men det er ingen tvil om at det kan representere begynnelsen på en ny type *vertikal solidaritet*. Viljen til godhet hos de ressurssterke skaper takknemlighet blant de vanskeligstilte, og avhengighet og asymmetri oppstår. Det er lite sannsynlig at de to partene noen gang vil samles i en politisk allianse, men hvis den likevel

skulle det ville den måtte få et hierarkisk og paternalistisk preg. Det er blant annet nettopp den sterke motviljen mot veldedighet som forklarer at den nordiske velferdsstatsmodellen har blitt en langt større suksess enn sammenlignbare samfunnsmodeller. Den bidrar til å skape en felles og selvforsterkende interesse for allmenne rettigheten uten vilkår, og gjør veldedighet unødvendig. Velferdsstaten har etablert en unik mulighet for å bygge et fellesgode som viste seg å være konkret, omfattende og viktig nok for majoriteten av befolkningen til at det virkelig var verdt å slutte solidarisk opp om det. Dette har gjort det nærmest umulig for sosiale eliter å utarbeide politiske program basert på personlig avhengighet og velvillig barmhjertelighet overfor de andres lidelse.

Kontrasten til velferdsstaten som reserverer offentlige tjenester til de fattige på strenge vilkår, mens resten kan kjøpe seg fra kollektive forpliktelser, er en illustrasjon på det vi kan kalle veldedighetens onde tvilling: de velbeståtte borgernes moralske fordømmelse av de uverdige trengende. En grunnleggende mekanisme i undergravningen av horisontal solidaritet er altså fraværet av sterke og universelle rettigheter som gjør det mulig å samles om sterke krav overfor staten. De nordiske velferdsstatene har vist oss at slike krav ikke kan være begrenset til formelle, juridiske rettigheter (ytringsfrihet, rett til helse, trygg barndom osv.), men må omfatte sterke, positive rettigheter som gjør det mulig å stille sterke krav som forplikter staten til å yte. Vi er her i en viss forstand tilbake til gaveutvekslingens sosiale logikk. Selv i representative demokratier er det svært lite sannsynlig at staten og dens institusjoner vil la seg forlikte til en symmetrisk relasjon til befolkningen dersom ikke sterke, horisontale solidaritetsfellesskap «tvinger» den til det. Alle moderne velferdsstater vi kjenner beveger seg i stor fart mot en velferdspolitisk orden der borgerne får flere formelle rettigheter men langt færre reelle krav, og som gir myndigheter og styrende eliter anledning til å stille betingelser for at mennesker med behov for tjenester og ytelser skal bli funnet verdige som mottaker. I Norge kan etableringen og utviklingen av NAV tjene som et eksempel. NAV har gjort det langt vanskeligere for mennesker som står utenfor arbeidslivet og eventuelt har redusert arbeidsevne å stille krav med utgangspunkt i en moralsk rett til arbeid. En viktig grunn til dette er at NAV sin måte å skape *klienter* på gjenskaper en tradisjonell veldedighetsrelasjon der klienten påføres en potensiell skam over å være en snylter på fellesskapet. Denne typen institusjonell praksis dreier seg om noe langt mer enn om NAV er et effektivt redskap for å realisere arbeidslinja eller ikke; den endrer selve relasjonen mellom staten og befolkningen, samtidig som den gjenoppretter «tradisjonelle» statusforskjeller i befolkningen (mellom

verdige og uverdige borgere) som undergraver vilkårene for etablering av brede politiske allianser.

Til grunn for denne forståelsen legger jeg til grunn at velferdsstaten, på samme måte som andre stater, utgjør et institusjonelt rammeverk for systematiske interessekonflikter og ikke et harmonisk fellesskap. Fordi toneangivende eliter som oftest forstår økende utgifter som følger av velferdspolitiske rettigheter og forpliktelser som en overordnet fare (som truer budsjetter, konkurranseevne, økonomisk bærekraft, deres eget handlingsrom, og som fremmer en moralsk ødeleggende kravmentalitet osv.), er universell velferd bare mulig dersom sterke, horisontalt organiserte solidaritetsfellesskap er i stand til å kjempe for dem. I de nordiske velferdsstatene, som har gått desidert lengst i forsøket på å realisere universell velferd, og som klarte å opprettholde dette særegne eksperimentet inntil relativt nylig, var disse fellesskapene ikke bare i stand til å påvirke offentlige institusjoner utenfra, men også innenfra (Vike 2018). Tjenesteytende profesjoner i førstelinjen, ledere med sterk faglig identitet, mange lokale folkevalgte, statlige fagetater og endog deler av nasjonalforsamlingene oppfattet seg mer som representanter for slike fellesskap enn som iverksettere av statlig definerte behov for mer ansvarlig budsjettforvaltning. Når slike allianser forvitrer, undergraves også evnen til å beskytte velferdsstatens forpliktelser til å yte, spesielt fordi alle, eller stadig flere aktører individuelt blir lojale iverksettere av ordre «i linja» som innebærer krav om at ytelsene tilpasses eksisterende ressurser, snarere enn omvendt. Dette bidrar til å forklare den rådende tendensen i velferdsstatens tjenester i vår tid, som består av en gradvis forsterket rasjonering av tjenester, økende behovsprøving, høyere terskler for tilgang, en taus overføring av ansvar til pårørende og en fragmentering av tjenester som rettes mot til «krevende» brukergrupper.

Denne prosessen illustrerer en annen side ved den personlige avhengighetens gjeninntreden i offentlige institusjoner. Tjenesteyteres lojalitet, som tidligere var sterkt identifisert med befolkningens krav på tjenester og ytelser, er nå i økende grad blitt et spørsmål om personlig lojalitet til institusjonen – altså i praksis ledelsen. Det samme gjelder, om enn i langt høyere grad, ledere på ulike administrative nivå. Byråkratisk representasjon går i økende grad entydig nedover; hvert ledd i hierarkiet gjøres ansvarlig for å iverksette bestillinger ovenfra og må selv ta ansvaret for konsekvensene av at det i praksis ikke finnes tilgjengelige ressurser for å yte tjenestene i henhold til formelle kvalitets- og tilgjengelighetskrav. Den samme dynamikken griper om seg i relasjonen mellom institusjonelle nivå. Den sentrale staten er i ferd med å gjøre de lokale institusjonene som gjorde velferdsstatens enestående suksess mulig å realisere – framfor alt kommunene – til passive utøvere av bestillinger. Så lenge lokale

institusjoner velger å tilpasse seg slike krav, og prioriterer oppgaven med å konkurrere med hverandre framfor å skape horisontale solidaritetsallianser, mister vi mange muligheter samtidig. Evnen til å øve kontroll over den sentrale staten, opprettholde sosialt forankrede (og i noen grad demokratiske) institusjoner, og muligheten for å jobbe sammen og effektivt for å hindre galopperende ulikhet, er noen av disse.

Konklusjon

Vår evne til å forstå solidaritetens betingelser er et avgjørende vilkår for å utvikle politiske strategier som kan skape og opprettholde relativ likhet i ethvert samfunn. Jeg har her argumentert for at horisontal solidaritet forekommer nokså sjeldent, og at en vesentlig grunn til at den er så vanskelig å etablere er at eliteinteresser historisk sett har vist seg å være svært effektive når det gjelder å svekke horisontale allianser som oppstår «nedenfra». Blant annet derfor er det etter min oppfatning interessant å undersøke betingelsene for å kontrollere eliter, slik at denne interessen og evnen kan holdes i sjakk. For det formålet trengs sterke institusjoner. Men et svært vanlig problem med sterke institusjoner er at de over tid har en tendens til å miste forankring og blir gjort til redskaper for en sentral vilje – ofte av helt pragmatisk årsaker, som at politiske eliter krever at de skal bli mer effektive. Selv den athenske bystaten som praktiserte direkte demokrati (i nær to hundre år) for to og et halvt årtusen siden kan framstå som et lite relevant eksempel i relasjon til moderne nasjonalstater, er det etter min oppfatning en interessant lærdom å hente derfra: borgerne var nærmest besatt av «solidaritet» i den forstand at de ofret veldig mye for å beholde kontrollen over institusjonene sine. Den nordiske velferdsstaten, som i vår tid ennå viser tegn på levedyktighet, er kanskje det beste eksemplet i vår tid på en statstype der befolkningen fortsatt har relativt stor direkte og indirekte innflytelse over offentlige institusjoner – og dermed over sosiale, økonomiske, byråkratiske og politiske eliter. Vilåårene for horisontal solidaritet er i noen grad holdt ved like ved at befolkningen har betydelige felles interesser knyttet til offentlige goder, og de er ikke avgjørende splittet av de mange ulike formene for konkurranse som nasjonale eliter forsøker å introdusere for å forsterke sin egen autonomi. I dette ligger et visst håp, ikke bare for den horisontale solidariteten innenfor nasjonens grenser. Mye historisk erfaring tilsier at muligheten for internasjonal solidaritet er langt bedre når utgangspunktet er konkrete erfaringer med relativ likhet «hjemme». I skrivende stund er de rådende politiske elitenes strev for å unngå å ta ansvar for den tragiske internasjonale flyktningkrisen en aktuell illustrasjon.

Litteratur

- Anderson, A.N. 1996. *Ecologies of the Heart. Emotion, Belief, and the Environment*. Oxford: Oxford University Press.
- Bagge, S. 2019. *State Formation in Europe, 843-1789. A Divided World*. New York: Routledge.
- Blok, A. 1974. *The Mafia of a Sicilian Village, 1860-1960. A Study of Violent Peasant Entrepreneurs*. Long Grove, Ill.: Waveland Press.
- Canfora, L. 2006. *Democracy in Europe. A History*. Malden, MA/Oxford: Blackwell Publishing.
- Cartledge, P. 2016. *Democracy. A Life*. Oxford: Oxford University Press.
- Durkheim, E. 1984 [1893]. *The Division of Labour in Society*. London: Macmillan.
- Fox, R.L. 2006. *The Classical World: an Epic History of Greece and Rome*. London: Penguin Books,
- Furre, B. 1991. *Vårt hundreår. Norsk historie 1905-1990*. Oslo: Samlaget.
- Henriksen, G. 1973. *Hunters in the Barrens. The Naskapi on the Edge of the White Man's World*. St. John's: Institute of Economic and Social Research, Memorial University of Newfoundland.
- Ortner, S. 1973. On Key Symbols, i *American Anthropologist*, Vol.75(5), s.1338-1346.
- Piketty, T. 2014. *Capital in the Twenty-First Century*. Cambridge, M.A. Harvard University Press.
- Stjernø, S. 2005. *Solidarity in Europe. The History of an Idea*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vike, H. 2018. *Politics and Bureaucracy in the Norwegian Welfare State. An Anthropological Approach*. New York: Palgrave Macmillan.
- Vike, H. 2018. Street-level bureaucracy in municipal worlds, in Engelstad, F. & Byrkjeflot, H. (eds.): *Bureaucracy and society in transition. Comparative perspectives*. London: Emerald Publishing. Comparative Social Research, Vol. 33.

Gresk solidaritet: Med røtter i fortida og visjoner for framtida

Av Kjetil Grønvold.

Finanskrisa og eurokrisa setter sitt stempel på den europeiske samtida og tegner seg med særlig skarpe streker i EUs periferi. Blant landa idet sørlige Europa. Hellas er på mange måter episenteret i omvandlinga vi er vitne til. Landet betraktes av mange som 'laboratorium for nyliberal revolusjon'.

Da «institusjonene» (Det Internasjonale Pengefondet, Den Europeiske Sentralbanken og EU-kommisjonen) overtok rolla som grekernes kreditorer og påtvang landet sitt memorandumregime var låneavtalene som fulgte ledsaga av vilkår som innebar store budsjettkutt og radikale strukturreformer. Både den nasjonale suvereniteten og den greske folkesuverenitet ble satt til side. Grunnleggende sosiale og politiske rettigheter forsvant med et pennestrøk og halvdel av den greske befolkninga ble skjøvet ned under fattigdomsgrensa. Målt i djupe og varighet redet medisinen «de nye herrene» foreskrev grunnen for den verste økonomiske krisa som har rammet noe land i den vestlige kapitalismens historie. Alt mens regjeringa fungerte som håndlanger og parlamentet ble redusert til maktesløst sandpåstrøingsorgan. De reelle makthaverne hadde sete i Brussel, Washington og Frankfurt.

Gresk eksepsjonalisme i kreditorenes tapping

«Nyordninga» ble begrunnet i «gresk eksepsjonalisme». I kreditorenes virkelighetsforståelse skyldtes den økonomiske kollapsen indre forhold og var grekernes eget ansvar. De tegnet bildet av forvokst byråkrati, offentlig overforbruk, sjenerøse velferdsordninger, rigid arbeidslovgivning og altfor høyt lønnsnivå.

Diagnosen hadde knapt noe med den faktisk eksisterende greske virkeligheten å gjøre. Den tjente først og fremst til å legitimere regimet Hellas ble påtvunget. Forklaringsmåten falt også sammen i det krisa bredte om seg og med hard hånd rammet flere andre land. Det gjaldt blant annet Spania og Irland. Før 2010 skiltet de med noen av de sunneste statsfinansene i EU målt i overskudd på statsbudsjettet og utenlandsgjeldas andel av BNP.

Den virkelige greske eksepsjonalismen

Derimot har de siste åtte årene oppvist en annen form for eksepsjonalisme. På gresk grunn vokste det fram en bevegelse av solidaritetsgrupper som mangler sidestykke i Europa. De teller mange hundre og er aktive i flere sfærer. Bevegelsen er tufta på tenkninga om at folk må søke sammen for i fellesskap å ta hånd om felles problemer. Parolene om at «Ingen skal stå aleine» og «For å kjempe må vi være i stand til å stå på beina», tjener som rettesnor for

arbeidet deres. Det innebærer at de både besørger velferdstjenester, virker som motkraft til den sosiale marginaliseringa og ekskluderinga som krisa bringer med seg. De aksler også rolla som politisk subjekt i kampen for samfunnsmessig forandring. De handler ikke «for» eller «på vegne av». Det er befolkninga sjøl som agerer. Den nye sosiale bevegelsen vokste fram under trykket av den økonomiske, sosiale og økonomiske krisa. Og den vokste ut av protestene mot den sjølsamme krisa.

Den økonomiske, sosiale og humanitære krisa

Det leder for langt å gå i dybden av konsekvensene som fulgte den økonomiske kollapsen og «krisehandteringa» kreditorene foresto. Noen stikkord kan tjene til å tegne bildet av ett av solidaritetsgruppene fødselsmerker. Det greske bruttonasjonalproduktet sank med 27 prosent, 1/3 av arbeidsstyrken ble rammet av arbeidsløshet, og ledigheten blant ungdommen omfattet 59 prosent. I 2014 var det bare 11,7 prosent av de arbeidsledige som mottok noen form for understøttelse. Gjennomsnittsinntekten for greske husholdninger sank med 40 prosent og pensjonsytelsene er nesten halvert. Det er viktig i Hellas, for så vidt som pensjonen er den viktigste arenaen for offentlige overføringer og sosial utjamning. Andre sosiale støtteordninger er mikroskopiske. I undersøkelser oppgir over halvdel av greske familier at pensjon er deres viktigste inntektskilde. Den kommer hele familienettverket til gode. Eller som visestatsminister Dragasakis fra Syriza uttrykte det midt oppe i de verste kriseåra: «I Hellas er det de gamle som bærer den unge befolkninga på sine skuldre».

Helsetjenester og folkehelse

Andre offentlige tjenester og velferdsordninger led også kraftig under kuttspolitikken. Det gjelder bl.a. helsesektoren. 1/3 av den greske befolkninga mistet rett og slett retten til helsetjenester. Det hang sammen med at finanseringa av dem er tuftet på en forsikringsmodell og at helseforsikringene i regelen er knyttet til arbeidsforholdet. Det rammet også den arbeidslediges familiemedlemmer. Bevilgningene til sektoren er redusert med 50 prosent og store deler av første- og annenlinjetjenestene har brutt sammen. Antallet stillingshjemler er kuttet med 30.000. Deriblant 6.000 legestillinger. Mange sjukehus er nedlagt og 850 helseklinikker avvirket.

Sammenbruddet for helsetjenestene speiler seg i folkehelsen. Spedbarnsdødeligheten økte med 40 prosent fram til 2014. Sjølmord og tuberkulose doblet seg mens antallet HIV-positive vokste med 1000 prosent. Ett av fem greske barn har ikke gjennomgått de tidligere obligatoriske vaksinasjonsprogrammene. Sammen med mangelfull oppfølging av pasienter med kroniske sjukdommer mener flere eksperter at de store helseproblemene derfor ligger inn

i framtida. Dødeligheten blant greske lønnsarbeidere har vokst med 17,5 prosent i løpet av perioden og i 2017 meldte WHO at forventna levealder i Hellas har begynt å synke.

Den greske staten og «den greske familien» svikter

Den greske staten har aldri vært en velferdsstat og krisa svekka ytterligere dens evne til å hanskas med de voksende behovene for tjenester og velferdsproduksjon. Tradisjonelt har den greske familien og slektskapsnettverkene vært den viktigste institusjonen for ivaretaking av sosial sikkerhet. Men krisa undergravde også deres rolle da ressursene avtok og forsørgelsesbyrdene tiltok. Det er en uttalt tendens og antar mange konkrete uttrykk. Et av dem gjelder problemet med folk som lever på gata. Inntil forrige tiårsskiftet var Athen unik blant europeiske hovedsteder. Det fantes nesten ikke hjemløse. I dag er tallet 40.000. Kartlegginger forteller at en svært høy andel blant dem strir med tung psykiatrisk problematikk. Grappa ble tidligere tatt hånd om i sine familier. Når deres rolle blir satt under press er det de tyngste og mest krevende medlemmene som først «siver ut» gjennom sprekkdannelsene som oppstår.

Krisa - en av fødselshjelperne

Solidaritetsgruppene har derfor spilt ei helt avgjørende rolle for hundretusener av grekere. For mange har de betydd forskjellen på liv og død. Det gjelder bl.a. for de 50 solidaritetsklinikkene som inngår i den nye bevegelsen. Den største av dem; Metropolitan Community Clinic Hellinikon lengst sør i Athen, har 300 frivillige og kan skilte med 73.000 klienter. Slik er de greske solidaritetsgruppene bl.a. et motsvar til institusjonene som sviktet sin rolle som velferdsprodusenter. I så måte er det berettiga å se den økonomiske, sosiale og humanitære krisa som en av bevegelsens «fødselshjelpere».

Først og fremst sprunget ut av den greske protestbevegelsen

Det viktigste er allikevel måten det skjer på. At befolkninga organiserer seg for å ta skjea i egne hender. Dessuten at det gir seg uttrykk i arbeidsmåter og organisasjonsformer med potensiale til å overskride den rådende samfunnsordninga. De bygger motmakt nedenfra. Solidaritetsgruppenes eksistens og karakter vokste først og fremst ut av protestene mot kuttpolitikken og kreditorenes diktatur. De representerer ei videreføring av den breie og sterke folkelige bevegelsen i Hellas mellom 2010 og 2012.

Den største protestbevegelsen i europeisk etterkrigshistorie

På samme måte som krisa var den djupeste og mest dramatiske som har rammet noe land i europeisk etterkrigshistorie var protestbevegelsen den største og sterkeste Vest- Europa har vært vitne til de siste 75 årene. Den strakk seg over nesten to år og sommeren 2011 okkuperte 2 millioner grekere torg og hovedgater i alle de greske byene. I spørreundersøkelser oppgir 38 prosent at de deltok i en eller annen form for protestmønstring. Mobiliseringa og formene den antok hentet inspirasjon i den arabiske våren. Episenteret for det greske opprøret var okkupasjonen av Syntagma Square foran parlamentet i Athen og var modellert etter Tahrir i Kairo, Los Indignados i Spania og Occupy-bevegelsen i USA.

Protestene består

Til forskjell fra de andre opprørene har det greske overlevd. Solidaritetsgruppene bringer det videre inn i den nye tida. «Det greske unntaket» henger bl.a. sammen med at grekerne – i mye større grad enn andre steder i den vestlige verden - sto i åpen konfrontasjon med staten og kreditorene. Departementsbygninger og offentlige bygg ble okkupert: Den tradisjonelle militære seremonien på grekernes OXI-dag 28. oktober i 2010 måtte avlyses idet demonstrantene regelrett jaget den greske presidenten ut av Thessaloniki. I juni og juli 2011 forsøkte titusener av demonstranter å slå ring rundt parlamentsbygninga for å hindre sine egne folkevalgte i å komme inn og stemme for pakker med budsjettkutt kreditorene hadde pålagt Hellas. Demonstrantene ble møtt med ekstrem politivold

Direkte konfrontasjon med staten.

Den grove innsatsen av statens voldsapparat og den politiske eliten og institusjonenes fullstendige avvisning av befolkningas krav undergravde grunnen de sto på. Legitimiteten deres raknet. Det er noe av bakgrunnen for at mens vi på Puerta del Sol i Madrid så bannere med krav om «Virkelig demokrati» erklærte de samme plakatene på Syntagma Square «Direkte demokrati». Begrepet kan problematiseres. Poenget er at det uttrykte grunnleggende mistillit til den rådende samfunnsordninga.

Bredt nedslagsfelt i befolkninga

At opprøret består henger også sammen med at den greske protestbevegelsen hadde mye breiere nedslagsfelt i befolkninga. Både sosialt og politisk. Undersøkelser kan fortelle at ¼ av demonstrantene på Syntagma Square var arbeidere i privat sektor Pensjonister, arbeidsløse og offentlig ansatte talte 44 prosent av deltakerne. Såkalte sjølsysselsatte, som er et stort sjikt i den greske arbeidsstyrken, utgjorde også en stor andel. Bare 12,9 prosent var studenter.

Tilsvarende gjaldt aldersspredning (over halvparten mellom 25 og 45 år) og politiske og ideologisk orientering. Mens 43 prosent definerte seg som tilhørende venstresida rapporterte 36 prosent at de var hjemmehørende i sentrum eller på høyresida.

Protestbevegelsen planta om i de greske lokalsamfunnene

Mobiliseringene begynte å avta våren 2012. Dels fordi demonstrantene ikke klarte å fravriste makta en eneste liten konsesjon. Regjeringa og den politiske eliten lente seg på kreditorene som sitt ultimate maktgrunnlag. Dels fordi energien ble kanalisert inn i den politiske sfæren med venstrepartiet Syrizas jakt på regjeringsmakt. I stedet vendte mange tusen aktivister tilbake til sine hjemsteder og plantet om prinsippene og ideene protestbevegelsen hadde fostret i lokal jord. I stedet for å kreve og forvente endring ovenfra besluttet de å starte endringer og bygge makt nedenfra. I løpet av kort tid vokste det fram over 600 solidaritetsgrupper over hele landet. I årene som har gått har de støtt på problemer og lidd enkelte tilbakeslag, men bevegelsen består og er fortsatt ei betydelig kraft.

Aktive i mange sfærer

Gruppene er aktive i mange sfærer. Det dreier seg bl.a. om etablering av kooperativer i både tjenestesektoren og vareproduksjon basert på prinsipper om «Sosial solidaritetsøkonomi». Det omfatter også tilgang på mat til overkommelige priser, tidsbanker der innsats av eget arbeid kan byttes i ulike tjenester og utveksling av varer uten at penger er involvert.

Solidaritetskoler tilbyr skoleelever i alle aldersgrupper gratis ekstraundervisning (p.g.a. lav kvalitet i den offentlige skolen er etterspørselen etter «tilleggs undervisning» utbredt i Hellas). Det er etablert solidaritetsklinikker, solidaritetsapotek og sjølorganisering blant flyktninger i tillegg til mange andre virksomheter. Kulturmønstringer og etablering av sosiale møteplasser hører også hjemme blant dem.

Organisering av hele lokalbefolkninga for kollektiv handling

Gruppene bestreber seg på å involvere hele lokalbefolkninga i arbeidet. De har en flat struktur og ingen definert ledelse. Beslutninger om arbeidsmåter og prioriteringer fattes på allmøter. Kjerna i tenkninga som ligger til grunn er at folk i fellesskap tar hånd om felles problemer og behov. Det betyr at de er tufta på solidaritet og anerkjennelse av felles interesser. De driver ikke veldedighet ovenfra. Mange i solidaritetsgruppenes rekker, snakker foraktelig om den såkalte «humanismeindustrien». Den har vokst seg stor i Hellas i kriseårene.

Arbeidsmåter som varsler forandring

Solidaritetsgruppene sine transformativt potensiale speiler seg i organiseringa med vektlegging av kollektiv handling. Den kommer også til uttrykk i arbeidsmåter. De to sidene henger sammen. Noen eksempler kan tjene til å illustrere det.

Solidaritetsklinikkene

Solidaritetsklinikkene er et eksempel som har hatt flere hundre tusen pasienter og teller 50 i hele Hellas. 20 av dem er lokalisert i hovedstadsregionen Attika. Arbeidet deres er basert på frivillig innsats og alle tjenestene de yter er gratis. De frivillige består av folk både med profesjonsutdanning som tannleger, sjukepleiere, farmasøyter, leger og ufaglærte. For eksempel var 100 leger knytta til bare en av klinikkene: Metropolitan Community Clinic Hellenikonog. Befolkninga i distriktet de virker i inviteres til å delta i planlegging og beslutninger og å yte praktiske innsats. Dette kan være i form av å samle inn medisiner og annet utstyr det er behov for.

Det betyr at pasientene ikke først og fremst er pasienter. De betraktes som «borgere». Det norske fokuset på brukere og brukerrettigheter fortoner seg puslete i forhold. Det må også sees i lys av at de greske helsetjenestene er karakterisert av omfattende korrupsjon. Både i form av at betaling under bordet overskrider offisielle egenbetalinger. Det skjer også i form av symbiotiske og korrupte relasjoner mellom offentlige og private tjenester og mellom helsesektoren og leverandører av medisiner og medisinsk utstyr. Praksisene har fått lov til å utfolde seg som følge av liten gjennomsiktighet og fravær av offentlig kontroll. I den greske virkeligheten er solidaritetsgruppene sine parole om «Helsearbeid i folkets tjeneste» derfor et utsagn med reell substans.

Bevegelsen uten mellommenn

«Bevegelsen uten mellommenn» knytter direkte forbindelser mellom produsenter og forbrukere av mat. Bønder inviteres til å by fram sine produkter på markeder. På denne måten er det mulig å omgå store detaljistkjeder og engroselskaper. Det gir tilgang på mat til oppunder 60 prosent av prisen grekerne vanligvis betaler i butikkene. Matmangel, feil- og underernæring har vært et stort problem i Hellas under kriseårene. Det fikk både FN og den britiske humanitære hjelpeorganisasjonen OXFAM til å bruke begrepet «Humanitær krise». Mange av solidaritetsgruppene stiller også krav til produsentene om avtalefestede lønns- og arbeidsforhold for egne ansatte. Markedene rommer dessuten kimen til nasjonal matsuverenitet. Jordbrukerne produserer for den egne befolkningas behov. Gresk jordbruk har

lidd under EUs felles jordbrukspolitikkk CAP. Den har lagt betydelige deler av landets jordbruksarealer brakk. Det skyldes dels reguleringer for å avverge overproduksjon i EU-området. Dels følger det av frihandelsavtaler med utenforstående land. For eksempel har egyptisk konkurranse slått ut den greske bomullsproduksjonen. Grekerne sto for 50 prosent av bomullsdyrkinga i Europa. Det samme gjelder den store sektoren for dyrking og industriell bearbeiding av tomater.

Myndiggjøring av flyktninger

Flyktnings situasjonen er et annet høyaktuelt eksempel. Etter den store tilstrømninga for fem år siden og avtalen mellom EU og Tyrkia i mars 2016 har EU gjort Hellas til «Europas flyktningeleir». Hundretalls greske og internasjonale NGO'er er virksomme i den store flyktningebefolkninga. Mange grekere ser på hjelpeorganisasjonene med ublide øyne. Det gjør også solidaritetsgruppene. En rad NGO'er anklages for korrupsjon og økonomisk svindel. Jeg sjøl erfarte eksempler på dette da jeg besøkte Morialeiren på Lesbos i midten av mars i år. Dessuten mener mange at de først og fremst er opptatt av å bygge eget image for å sikre tilgang til nasjonale og internasjonale pengebinger. Det tyngste innslaget i kritikken som reises er allikevel at de håndhever en modell som virker til å passivisere flyktningene og gjøre dem til objekter for veldedighet ovenfra. Bildet er ikke entydig, men tendensene er sterke.

Solidaritetsgruppene arbeider etter helt andre linjer. De legger vekt på egenorganisering og myndiggjøring og på å gi flyktningene en egen sjølstendig stemme. Det gir seg bl.a. uttrykk i okkupasjoner av over hundre tomme bygårder i de greske byene. Mange er omdannet til boliger og bokollektiver som driftes og administreres av flyktningene sjøl. Bare i den vesle bydelen Exarchia i Athen sentrum var det mellom 10 og 15 av dem inntil den nye regjeringa bestemte seg for å evakuere beboerne, og satte inn opprørspolitiet i august og september i 2019. Flere fortsetter allikevel å operere. Særlig i Exarchia er flyktningene godt integrert i lokalsamfunnet. Den lokale befolkninga slår ring rundt dem.

Et annet eksempel gjelder solidaritetsskolen «School for Immigrants» i havnebyen Pireus. Skolen skilter med over 1000 studenter og har også vært virksom i Skaramangas – den største flyktningeleiren på det greske fastlandet. Snarere enn å besørge undervisning la de vekt på å rekruttere lærere blant flyktningene sjøl og overlate ansvaret for organisering og undervisning til dem. Den hjalp også til med å skaffe undervisningsmateriell og lærebøker som blir brukt på skolene i flyktningenes hjemland.

Motkraft i møtet med sosial ekskludering og greske nazister

Den økonomiske kollapsen i 2009 og 2010 tedde seg som et sjokk og rammet befolkninga hardt. I store befolkningstunge områder raknet det offentlige apparatet. Myndighetene trakk seg ut og folk var overlatt til seg sjøl. Midt oppe i et dramatisk økonomisk og sosial mørke. Det vante livet forsvant. Sosial ekskludering og fremmedgjøring trådte inn i stedet. De rådende omstendighetene var en vital del av bakteppet i det den greske nazismen reiste hodet. «Gyllent Dagry» med sine vigilantegrupper rykket inn i innvandretette arbeiderbydeler i Athen og rundt Pireus og erklærte at «vi ordner opp for dere». Nazipartiet hadde fått sitt gjennombrudd under lokalvalgene i Athen i 2010 med 5 prosent av stemmene. Ved de to nasjonale valgene i 2012 erobret de 7 prosent og meningsmålinger utpå høsten samme år fortalte om støtte fra nesten 1 av 5 grekere. Allikevel. Det greske nazipartiet er en ørliten organisasjon med bare 2-300 fullverdige medlemmer. Det gjorde ikke noe forsøk på å organisere befolkninga i sine bastioner og vant aldri sterkt organisatorisk feste. I stedet gikk solidaritetsgruppene inn med sitt budskap om å organisere seg for å stå sammen og handle sammen. Det var avgjørende viktig. Sjøl om Gyllent Dagry ikke gikk vesentlig tilbake på nasjonalt plan ved valgene tre år seinere – i 2015 – led det store tilbakeslag i arbeiderbydelene i Attika. I sin gamle velgerbase.

Eksempelet Perama

Sjøl har jeg gjesta mange av de samme områdene. Blant annet Perama. Det er en liten by på utsida av Pireus, som i mange tiår livnærte seg på verftsindustrien. Den greske skipsindustrien kontrollerer 17 prosent av den globale tonnasje og er den mektigste aktøren i internasjonal skipsfart. Inntil krisa rammet bygde rederne båtene sine i Perama og andre greske verftsbyer. Brått forsvant oppdragene. I byen utafor Pireus, med sine 70.000 innbyggere, mistet 95 prosent av verftsarbeiderne jobben over natta. På det verste var 60-70 prosent av befolkninga uten arbeid. Mange familier levde på 200 euro i måneden. Ved valget i 2013 fikk Gyllent Dagry 13 prosent av stemmene. Et av parlamentsmedlemmene deres kom derfra. Partiet hadde eget kontor, marsjerte i gatene og organiserte voldelige angrep mot utenlandske fiskere, kommunistiske fagforeningsfolk og den lokale klinikken til Leger uten Grenser. Tre år seinere falt oppslutninga ved valget til 9 prosent. Solidaritetsgruppa i byen tar på seg en stor del av æren for det. I «Open Assembly of Perama» forteller de at: «.. tross de mange voldelige eksessene har nazistene aldri angrepet oss. De veit at om de gjør det så angriper de hele befolkninga i byen».

Elena kan tjene til å kroppsliggjøre solidaritetsgruppens rolle. Hun er enslig mor til ei datter på tre år. I to år turte hun nesten ikke forlate leiligheten. «Jeg følte meg så aleine», forteller hun. Elena hadde ikke en gang egen madrass og sovested for dattera. Gjennom en nabo som var med i solidaritetsgruppa fikk hun hjelp til å skaffe seng. «Det var et vendepunkt for meg», sier hun. Det siste året har hun vært med i arbeidet til Open Assembly: «Det er et helt annet liv». Breie grupper i den greske befolkninga kan skrive under på Elenas ord.

Farvel solidaritet?

Christine Lingjærde Cand.philol. og Landsstyreleder LPP Norge

Som representant for Landsforeningen for pårørende innen psykisk helse, uttaler jeg meg spesielt i det perspektivet, men mine kommentarer gjelder også samfunnet generelt, i alle land, ikke bare i Norge.

Tittelen her etterfølges av et spørsmåltegn. Jeg må dessverre skuffe mange og erstatte det med et utropstegn. Hva er årsaken til det?

Først et historisk tilbakeblikk: I 2010 tok opptrappingsplanen i psykiatri slutt. Under den planen ble de første frøene med håp om en mer menneskelig og helhetlig psykiatri sådd. Det var da pårørendes rolle og rettigheter, og pasientens rolle og rettigheter ble først nevnt offentlig.

Deretter ble «Samhandlingsreformen» konsipert, og håpet vokste plutselig til helt andre dimensjoner. Samhandling skulle vise vei framover. Gi helsetjenesten ny retning.

- Forebygge framfor bare å reparere
- Tidlig innsats framfor sen innsats
- Få ulike ledd i helsetjenesten til å jobbe bedre sammen
- Flytte tjenester nærmere der folk bor
- Flere oppgaver til kommunene og penger til å utføre dem.
- Samle spesialiserte fagmiljøer som er sterke nok
- Bedre for pasientene - sterkere brukermidvirkning

5 milliarder ble flyttet fra staten til kommunene. Med stor iver ble sengeposter stengt, antall psykologstillinger på sykehus redusert, og pasientene sendt til kommunene eller hjem.

Samhandling betyr også solidaritet, ikke sant, å snakke sammen, og støtte hverandre? Det betyr dialog og forståelse, ikke sant? Det betyr også koordinering og ledelse. Vi trodde på det, vi håpet på en bedre dialog mellom alle partene: Spesialisthelsetjenestene, kommunene, pårørende, og ikke minst bedre hjelp til pasientene.

Så kom mange forskjellige prosjekter og reformer basert på eller med Håp som tema, og Recovery, og Selvhjelp, og Åpen Dialog, involvering av pårørende, brukermidvirkning, bruker Empowerment, medisinfri behandling osv. Kurs, seminarer, konferanser ble arrangert overalt om de samme temaene.

Mye bra er blitt gjort og gjøres fortsatt, men likevel er det noe som ikke fungerer. Noe uklart og komplisert som ligger skjult, dypt under overflaten. Av og til plutselig får vi plutselig noen advarsler: Statistikk viser at det fortsatt er omtrent 50 % av alle med psykisk sykdom som ikke får hjelp. Antall selvmord under psykiatrisk forvaring eller rett etter utskrivelse er ikke gått ned. De fleste ofre i NAV skandalen er personer med psykisk sykdom. Prosjekter avlyses eller utsettes. Sterk kritikk kommer fra sivilombudsmann, funksjonshemmede nektes personlig assistent og barna hentes ikke fra Moria. I mellomtiden blir pårørende og andre frivillige mer og mer belastet. En hel generasjon holder på å bukke under. Halvparten av all omsorg innen psykisk helse utføres frivillig av pårørende.

Nylig var jeg invitert til en «Round table» på Karolinska Institutet, med tittel «Bridge the Gap». Hvilken «gap» er det snakk om? Samme gap i mange land: Mellom ord og handling, mellom teori og praksis. Hvordan implementere alle de gode prosjektene? Hvorfor fungerer det ikke helt som forventet.

Der i Stockholm, opplevde jeg de samme debattene, den samme diskusjonen. Med meg var det 32 deltakere rundt bordet, og mange gode forslag («Policy priorities» – «Education» – «Bruk av ny teknologi» – «Mindre stigma» – «Mer åpenhet osv.»). De samme som vi fremmer her i Norge, og spørsmålet var: «Hva kan de andre landene lære av Sveriges eksempel?» I Sverige også, og i mange land har de vært gjennom reformene og prosjektene.

Det var likevel snakk om noe udefinert som skaper dette gapet. Psykolog- og fastlegemangel ble nevnt, kunnskapsmangel også. Vi gikk rundt grøten. Jeg lyttet og noterte. Da det ble sagt at det er fastlegen som er nærmest pasienten, og den første som legger merke til forandringer, måtte jeg motsi det. Det er familien som står nærmest pasienten. Jeg minnet alle om en stor forglemmelse i debatten: The Human Factor. Vi lider av kollektivt hukommelsestap.

Vårt felles fundament for solidariteten og forståelse for hverandre er at vi alle er mennesker. Det unike ved oss er at vi vet at vi er til (bevissthet), og at vi har mulighet til å forstå et annet menneskes situasjon (altruisme), og har en naturlig fornemmelse av at det vi gjør er bra eller galt (samvittighet).

Dette er også fundamentet for de universelle verdier som burde respekteres i alt vi gjør på alle planene. Disse verdiene er også menneskerettighetenes fundament. Glemmer vi dem, så glemmer vi solidaritet, og velferd, rettferdighet, verdighet, etikk. Alt.

Alle så på meg i Stockholm. Verdier? Values? Ja, sa jeg. «Not value for money, universal values». Aaaa sa alle sammen. Det er et viktig punkt dette, men så snakket vi ikke mer om det.

Hva er disse verdiene? Den første og viktigste er «Non-injury». Mot andre og mot seg selv. Alle andre kjenner vi veldig godt: Ikke lyve, hjelpeplikten, ikke si én ting og gjøre en annen, holde ord, respekt for de eldre, lytte ordentlig, ikke kritisere, ikke bedømme, være bevisst sin rolle, bevisst sine holdninger og motivasjoner, ta ansvar osv.

Hver dag ser vi eksempler på at disse verdiene blir oversett. Fra legen som ser på klokken mens du snakker, eller gir deg en medisin som han/hun vet er skadelig, til politikere som kutter hjelp til de svakeste i samfunnet, og klarer å leve med at landet er på FNs torturkommisjonens røde liste, eller forhandler og handler med diktaturer. Trenger vi flere eksempler?

The «gap» koster EU årlig 600 millioner euros. En annen ting våre samfunn har glemt: Å spare nå, kutte nå, kan koste mye mer på sikt. Systemet kollapser, og det koster mye mer å reparere etterpå. Nylig kritiserte OECD Norge for å bruke for mye penger til velferd.

Overraskende. Hvor er alle pengene gått, var et av spørsmålene i Stockholm. Svaret er: Det som har kostet enormt mye er å samle utallige kommisjoner og komiteer for å utforme reformer og nye retningslinjer som deretter ikke implementeres eller avlyses.

Hva er løsningen? Ikke bare bygge broer på overflaten og flikke her og der, men grave ned og reparere fundamentet. Det gjelder å bringe disse verdiene tilbake i samfunnet, på skolen, på universitetet, i bedriftene, hjemme, overalt. Vi trenger en evigvarende verdikampanje, med lederne i spissen. Så langt har vi ikke sett plakater på sykehus med «Dine rettigheter» «Dine plikter» som i enkelte land.

Hvordan kan verdiene gjenopplives? Vi ser diverse forsøk på å rette opp situasjonen: Sivilombudsmann, Brukerombudet, Byombudet, Institutt for Menneskerettigheter, Fylkesmann, Fylkeslege, osv.; men de har dessverre begrensede makt og innflytelse. Hvorfor? På grunn av et annet fenomen i samfunnet: Fragmentering, ansvarspulverisering og fraskrivelse. Resultatet blir små oppstykkede gode planer som kommer og går avhengig av initiativtakerens økonomi og utholdenhet. Et eksempel er de små videoene på bussene og bybanen som forsøker å minne brukerne på en del glemte verdier: Ingen forsøpling, røykeforbud på holdeplassene, la folk komme ut før man presser seg inn i vognen.

Denne oppgaven krever mye av alle. Det er en oppgave som ikke har noen ende. Verdiene må flettes inn overalt for så å bli holdt vedlike. Hvis vi går frem med dette på samme måte som alle andre reformer og prosjekter, vil de være like vanskelige å implementere som disse.

Vi husker kanskje prosjektet Verdikommisjonen? Verdikommisjonen ble oppnevnt av Kjell Magne Bondeviks første regjering i kongelig resolusjon av 30. januar 1998.

Hovedmålet med Verdikommisjonen var at den skulle «bidra til en bred verdimesig og samfunnsetisk mobilisering for å styrke positive fellesskapsverdier og ansvar for miljøet og fellesskapet». Det ble ifølge mandatet ansett som viktig «å motvirke likegyldighet og fremme personlig ansvar, deltagelse og demokrati». Sluttrapporten ble utgitt i tre bind i 2001.

De utfordringene som verden står overfor tilsier at alle burde stå samlet. Det er dessverre langt fra tilfelle, og mens vi snakker pågår de mest alvorlige solidaritetsbrudd. Vi er vitner til BREXIT, til Trumps triumf, til at hjelpeorganisasjoner nektes adgang til havn med skip fulle av flyktninger og mye mer.

Løsningen er politisk. Det er velgerne som kan forandre denne situasjonen, når de slutter å gi makt til politikere som ikke respekterer disse verdiene. Politikere som lover og ikke holder ord, som sier én ting, gjør en annen. Kort sagt: Politikere som har glemt at de er mennesker og hva solidaritet betyr.

PS: Jeg skrev denne artikkelen før Corona-krisen. Nå tre uker senere, ser jeg meg nødt til å revidere siste paragrafen. Corona-krisen holder på å tvinge alle mennesker, politikerne inkludert, til å huske og respektere de universelle verdier. Det er ikke lenger nødvendig å stemme for en eller den andre siden. Snart vil de fleste forstå at de kun finnes én side. Hvis vi ønsker å fortsette å leve på denne planeten. Prisen å betale er dessverre ekstremt høy.

Referanser

Östergren, P.O., & Canivet, C. (2017). Over-indebtedness is a risk for poor mental health. Scania Public Health Cohort 2000–2010. *European Journal of Public Health*, 27(3), suppl_3, cxx187.127. doi:10.1093/eurpub/ckx187.127

Vångeng-utvalget (2014). *Brukernes møte med NAV*. Delrapport avgitt 15. september 2014.

Wilson, J. A., & Davis, R. C. (2006). Good intentions meet hard realities: An evaluation of the Project Greenlight Reentry Program. *Criminology and Public Policy*, 5, 303-338.

Hva er solidaritet?

Steinar Stjernø, professor emeritus OsloMet.

Det fins en rekke ulike solidaritetsbegreper. Men det fins noen felles elementer og en kjerne, som ikke kan fjernes, uten at selve ideen om solidaritet oppløses. Det gjelder fire sentrale elementene. For det første dreier seg om et «vi» og følelse av at folk er bundet sammen i et fellesskap. For det andre må det fins en vilje til å dele og omfordele med andre. For det tredje omfatter det en vilje til kollektiv handling. En må være villig til å handle sammen med andre. For det fjerde må det fins en vilje til en viss modifisering av markedskreftene. Det vil si å bruke staten til å justere den økonomiske fordelingen som markedskreftene skaper. Det kan skje gjennom skattesystemet eller gjennom velferdsstatens ordninger.

Ordet brukes i dag også ofte uten en klar mening og omtrentlig i betydningen «medfølelse». Det solidaritetsbegrepet som jeg har beskrevet over, er altså mer presist. På den ene siden avgrenser det seg fra individuell barmhjertighet eller medfølelse med de svake og de fattige – ikke fordi det er noe galt i disse verdiene, men fordi det er utilstrekkelige og noe annet enn solidaritet. På den annen side avgrenser det seg overfor liberalismens sterke opptatthet av individet og dets frihet.

Solidaritetsens grenser - hvem er «vi» og med i fellesskapet?

Det er vanlig å regne familien som det tidligste fellesskapet. Så oppsto bildet fra familien om å beskrive og behandle andre mennesker som sine brødre. Bredere fellesskap oppsto i klanen, stammen og lokalsamfunnet. I klostrene omtalte folk seg som brødre, som arbeidet sammen og delte utbyttet av arbeidet. I Europa oppsto et begrep om brorskap om laug og yrkesgruppa. På 1800-tallet oppsto ordet solidaritet, da det franske ordet i forsikringsjussen om å dele ansvar for gjeld ble tatt i bruk med samme betydning som brorskap under revolusjonen i 1789. Deretter ble det tatt i bruk av den tidligere arbeiderbevegelsen, og da dreide seg om solidaritet innad i arbeiderklassen. I Norge utvidet Arbeiderpartiet det til å gjelde også forholdet mellom arbeiderklassen, småbrukere og fiskere og andre sjølysselsatte. Da fascismen truet i 1930-åra, utvidet Arbeiderparti-politikeren og historikeren Halvdan Koht det til å omfatte hele nasjonen. Etter den annen verdenskrig tok EU det gradvis for å beskrive fellesskap mellom landene i Vest-Europa, og særlig fra slutten av 1960-åra ble flere opptatt av solidaritet med folkene i utviklingslandene. Som jeg skal komme tilbake til, er det også et solidaritetsbegrep som søker å utvikle solidaritet med alle mennesker. I dag har innsikten om

at jorda har begrensede ressurser og utslippene til atmosfæren fått mange til å la solidaritetsbegrepet omfatte også kommende generasjoner.

Forholdet mellom kollektivet og individet

Alle meningsbærende former for solidaritet innebærer som nevnt over at individet er villig til i noen grad å renonsere på å forfølge sine individuelle ønsker når de er i strid med fellesskapets kollektive interesser. Da arbeiderbevegelsen og fagbevegelsen vokste fram, innebar det at de organiserte ga opp sin frihet til å inngå individuelle lønnsavtaler med arbeidsgiverne. Velferdsstaten forutsetter at alle, særlig de som tjener over gjennomsnittet, er villige til å betale skatt for å finansiere ordninger som de kan kanskje selv ikke kommer til å nyte mye godt av. Hensynet til kommende generasjon tilsier at vi reduserer forurensningene av miljøet og atmosfæren. Hvordan hensynet til fellesskapet og den individuelle friheten skal balanseres, er tema for en kontinuerlig offentlig diskusjon.

Solidaritetsens andre elementer

Et tredje spørsmål er hva som er solidaritetens grunnlag. Det kan være en opplevelse av at vi er like og at en bestemt form for likhet overskygger forskjeller på andre måter. Det kan være at vi tilhører samme sosiale klasse, gruppe, er nordmenn, hvite, eller at vi er like i egenskap av å være mennesker. Grunnlaget kan være en opplevelse av at klassen, gruppa, nasjonen har felles interesser. Andre typer grunnlag kan være gjensidig avhengighet, eller empati, etikk og altruisme.

Et fjerde spørsmål er hva som er solidaritetens mål. I én fase av Europas historie var målet revolusjon og innføring av sosialismen. I en annen fase var det forbedring av levekårene, omfordeling og økt trygghet for arbeidsfolk. For fagbevegelsen er det i dag å få en rimelig del av de verdiene som skapes og å sikre lønntakerne trygge arbeidsplasser og arbeidsvilkår. Andre, som Fremskrittspartiet, mener at velferdsstaten skal sikres for nordmenn. Andre igjen mener at den skal bidra til bedre verden og framtid.

De fire sidene ved solidariteten som er nevnt over, varierer i ulike solidaritetsbegrep. Dessuten knyttes solidaritet sammen med andre verdier på ulik måte, og hvilke verdier det er, bidrar til å bestemme innholdet av solidaritetsbegrepene. I europeisk politikk har særlig to ulike solidaritetsbegrep hatt betydning – arbeiderklassens og det kristendemokratiske.

Klassesolidariteten

Den typiske arbeiderklasse-solidaritetet var slik:

- den omfattet arbeiderklassen
- den var sterkt kollektiv orientert – individets lojalitet og underordning –
- dens grunnlag var likhet og felles interesser - «opplyst egeninteresse» betydde at arbeiderne så det slik at den var i dens langsiktige interesse å stå sammen
- Kamp mot en motstander – arbeidsgiverne og borgerskapet

Kristendemokratisk solidaritet

Dette solidaritetsbegrepet ble utviklet i katolsk sosialetikk fra siste del av 1800-tallet, da kirken så at katolske arbeidere i økende grad sluttet opp om sosialistiske partier. Etter den annen verdenskrig tok de nye kristendemokratiske partiene (særlig i Tyskland og Italia) opp dette begrepet, som er slik:

- omfatter bredt og gjelder på tvers av alle klasser og forener arbeidere og arbeidsgivere
- mindre kollektivt orientert – mer opptatt av familie, frivillige organisasjoner og personlige plikter, mens staten bør gripe inn bare når disse andre systemene svikter
- basert på at mennesket er skapt i Guds bilde, nestekjærlighet, menneskets verdighet og menneskers gjensidige avhengighet
- målet er sosial harmoni og sosial integrasjon

Disse to solidaritetsbegrepene er de siste tiåra blitt gradvis likere i sitt innhold.

Klassesolidariteten ble som nevnt omdannet til å omfatte flere. Den sosialdemokratiske solidaritetens grunnlag (og solidariteten til partier til venstre) er forankret både i interesse og i etikk, og forestillingen om en klar motstander er blitt mer diffus. Fagbevegelsen har bevart mest av den gamle klassesolidariteten. Den kristendemokratiske solidariteten ble nedfelt i Kristelig Folkepartis program i 1990-åra, men partiet har jo mistet den betydningen som det hadde da.

Det er fortsatt noen forskjeller. Det sosialdemokratiske legger mer vekt på økonomisk likhet og omfordeling og på å bruke staten som instrument til å få det til. Det kristendemokratiske er som noe mer skeptisk til å bruke staten, og er noe mer opptatt av frivillige organisasjoners rolle. Begge de to begrepene er blitt svekket gjennom en at andre verdier som individuell frihet og rett til å velge i markedet er blitt viktigere. Begge er opptatt

av rettferdighet, men rettferdig kan jo bety både mer likhet, at en skal få etter behov, og at en skal få etter innsats. Begge partiene sluttet opp om den store pensjonsreformen i 2011, som la større vekt på belønning etter innsatt enn på omfordeling.

Dilemmaer og utfordringer

I dag reiser ideen om solidaritet flere dilemmaer. Det første er i hvilken grad solidaritet kan baseres på annerledeshet ikke på likhet? Det andre er hvordan individualisering og ønske om valgfrihet mot kollektivitet og fellesskap kan og bør balanseres mot hverandre. Det tredje er om det er mulig å sosialt konstruere en idé om at opplyst egeninteresse og solidaritet kan forenes, slik det skjedde i framveksten av arbeiderbevegelsen.

Disse dilemmaene er knyttet sammen med minst tre utfordringer som kanskje blir forsterket av den verdensomspennende krisa som den aktuelle situasjonen (koronakrisa) stiller oss overfor. Den første er spørsmålet om hva slags velferdsstat vi kommer til å ha i framtida. Den andre er utfordringen som migrasjonen som følger med kriser, krig og elendighet i andre land kan stille Europa og Norge overfor når det gjelder solidaritet. Den tredje er hvordan Norge skal delta i det solidaritetsløftet som klodens bærekraft krever.

Velferdsprofesjonene og sosiale bevegelser blant marginaliserte: Solidaritet, protest eller kooptering?

Håvard Aaslund, Styremedlem i Foreningen for sosialt arbeid, Stipendiat, OsloMet
Høgskolelektor, VID.

Dette manuset er en bearbejdet versjon av et innlegg holdt på Skuddårseminaret 2020. Takk til Solidaritetsforeningen Sjøstjerne for invitasjonen, og stor takk til en ukjent tilhører som tok meg på ordet og avbrøt meg for å uttrykke sitt standpunkt. Bedre respons kan man ikke be om med dette temaet. Det viste oss hvor lite som skal til for å bryte med den sosiale ordenen om hvem som definerer og hvem som blir definert. I tillegg viste det (eller jeg) hvor lett det er å bli satt ut, og kanskje ikke respondere godt når ordenen forrykkes. Derfor skiver jeg det nå.

I Europa i dag foregår det diskusjoner om sosialt arbeids krise. Finanskrisen, trusler mot velferdsstaten, det nyliberale hegemoniet, innsparingspolitikk og globale utfordringer som migrasjon og klima har ført til at enkelte har stilt spørsmål ved hva som er sosialt arbeids fundament. Siden dette foredraget ble holdt, har også rekkevidden av den pågående pandemien snudd mye vi trodde på, opp-ned. Enkelte har tatt til orde for å forankre sosialt arbeid og solidaritet sterkere i sivilsamfunnet, menneskerettigheter og sosial rettferdighet, snarere enn i en velferdsstat under press (Fenton, 2014; Lorenz, 2005). Den radikale professoren i sosialt arbeid og sosialpolitikk, Ian Fergusson har tatt til orde for at sosialt arbeid må alliere seg med de såkalt nye sosiale bevegelsene, for å se etter alternativer, utopier, og bygge bredere allianser (2017). Som enkeltindivider er profesjonelle - som mange andre - engasjert i foreninger, sivilsamfunn og bevegelser. Slik har det vært lenge. Som fagpersoner kan det dukke opp mange ulike utfordringer i slike relasjoner. Jeg vil i det følgende presentere to eksempler på hvordan profesjonelles forhold til sosiale bevegelser kan by på utfordringer. Jeg vil presentere en del utvalgt teori om sosiale bevegelser og medvirkning for å belyse tematikken. Jeg tar utgangspunkt i og trekker på noen diskusjoner innenfor sosialt arbeid. Jeg tenker tematikken er relevant også for andre velferdsprofesjoner.

Protest mot profesjoner – to eksempler

Jeg har lyst til å begynne med to eksempler på hva som kan illustrere slike relasjoner. De to illustrerer – blant mange – ulike posisjoner profesjonelle kan innta. Det første eksemplet er hentet fra en dokumentar om demokratiopptøyene i Hong Kong i 2019 (Barnwell, 2020).

Momo er sykepleier og var aktivist under demokratiopptøyene i Hong Kong i fjor. Under opptøyene deltok hun i ulovlige aksjoner. Hun deltok med ikke-voldelige midler, som privatperson og i hemmelighet. Samtidig brukte hun den profesjonelle kompetansen sin til å gi førstehjelp og slukke tåregassgranater i frontlinja for de voldelige demonstrasjonene. I dokumentaren ser vi henne også hjelpe en uskyldig turist som blir tatt for å være spion av demonstrantene, og brutalt overfalt. I tillegg har hun en partner som er politi. Momo reflekterer over hvordan det ville vært hvis de hadde møttes i gatene. Hun tror sterkt på demonstrantenes sak og risikerer både familien, forholdet, friheten og kanskje livet for saken.

Det andre eksemplet er selvopplevet og fra min egen profesjon. Under verdenskonferansen for sosialt arbeid og sosial utvikling i 2016 var det samlet 3000 sosialarbeidere. De skulle snakke om sosial rettferdighet, menneskerettigheter, samfunnsarbeid og diskriminering i løpet av de neste dagene. Mottoet var “Promoting the Dignity and Worth of People”. På åpningsseremonien i Seoul bevitnet hundrevis av sosialarbeidere at aktivister fra gruppa *Solidarity Against Disability Discrimination* entret scenen. Med bannere og elektriske rullestoler aksjonerte de akkurat i det den Koreanske helseministeren skulle hilse konferansen. Episoden ble også beskrevet i *The Guardian* (Hardy, 2016). Resultatet så ganske voldsomt ut. En av rullestolene veltet i kampen med sikkerhetsvaktene. En person som satt i rullestol falt i bakken, og ble senere båret skrikende av scenen. Arrangørene beklaget opptrinnet. Allikevel fortsatte de programmet, mens sosialarbeiderne i salen satt stille og så på. Én av sosialarbeiderne i det overfylte auditoriet spurte da om noen skulle kommentere opptrinnet, og minnet forsamlingen og arrangørene på sosialt arbeids verdigrunnlag. I pausen etterpå traff jeg på aksjonistene utenfor. De var strålende fornøyde med den spektakulære aksjonen. De hadde forsøkt å få til et møte med helseministeren i månedsvis for å skape oppmerksomhet om et lovforslag som undertrykte mennesker med funksjonsnedsettelse. I løpet av konferansen klarte de i samarbeid med deltakere på konferansen å overtale arrangørene til å ha et møte gruppen. Der fikk de lagt fram saken sin. Etter dette fikk de en unnskyldning og lov til å holde en appell. Arrangørene understreket at de håpet organisasjonen ikke trengte å bruke slike metoder for at deres stemme skulle bli hørt i framtida.

Disse eksemplene illustrerer noen ytterpunkter av hvordan vi som profesjonelle kan møte og respondere på sosiale bevegelser, kollektive handlinger, og i dette tilfellet protestaksjoner. Reaksjonene kan variere fra støtte, deltakelse, motstand, motvillighet eller apati. Det kan være som Momo som engasjerer seg som privatperson. Det kan være å bli utfordret som fagperson

eller representant for en organisasjon. Det kan være å bruke kompetansen sin til å gi helsehjelp under farlige omstendigheter. Det kan være å velge og ikke leve opp til idealene om sosial rettferdighet og menneskerettigheter til marginaliserte grupper, selv i en trygg og luksuriøs konferansekontekst (Collins, 2007; Dominelli, 2010; Ife, 2012; Reisch, 2016; Taylor & Van Dyke, 2007). Hvilke faktorer avgjør hvordan den profesjonelle responderer og handler?

Rekruttering til sosiale bevegelser kan ses som et bevegelse fra sympatisør - via målgruppe – til motivert og til syvende og sist deltaker (van Stekelenburg & Klandermans, 2013). På samme måte kan vi også tenke at det er ulike stadier av motstand. Fra ikke-deltakelse, til antipati og aktiv motarbeidelse. For å se på hvordan vi kan tenke om forholdet mellom profesjonene og sosiale bevegelser er to perspektiver nyttige. Vi kan lære mye fra det vi vet om sosiale bevegelser. Dette gjelder spesielt sosiale bevegelser blant marginaliserte, og det som ofte kalles etterspørselssiden i mobilisering. Vi kan også lære mye fra forskning om brukermedvirkning, spesielt kollektive former for medvirkning.

Hva gjør at mennesker blir med i sosiale bevegelser?

Forskningsfeltet om sosiale bevegelser har til en viss grad blitt en lillesøster til den mer etablerte frivillighetsforskningen i Norge (Andreassen, 2006). Fokus har med noen unntak vært på vilkårene for å sikre en uavhengig og rik frivillig sektor. I mindre grad har forskningen orientert seg om hvordan sosiale bevegelser i sivilsamfunnet forsøker å oppnå politisk påvirkning. Internasjonalt er imidlertid teori om sosiale bevegelser nærmest en egen disiplin. Jeg vil spesielt trekke fram to forhold som er interessante i denne sammenheng. Sosiale bevegelser kan defineres som kollektive handlinger basert på solidaritet, som bringer fram en konflikt, og som overskrider grensene for systemet handlingen skjer i (Melucci, 1996; Rancière, 2015). De kjennetegnes av kollektiv identitet, solidaritet med gruppa og kollektive handlinger for et felles mål. Målet kan typisk være politisk innflytelse, politisk endring eller sosial forandring. Mange argumenterer for at kollektive handlinger er avhengige av klare identiteter. Dette innebærer grensdragninger mellom *oss* og *dem*. Bevegelsens identitet påvirkes både av deltakerne og omgivelsene. Denne innrammingen er en kollektiv prosess. Identitet, mål, målsettinger og akseptable strategier avgrenses både av deltakerne, motstanderne og tilskuerne. Samtidig er identiteter flytende noe som kan kompliserer dette ytterligere (Bauman, 2000; Benford & Snow, 2000; van Stekelenburg & Roggeband, 2013). For eksempel kan utsagn fra media, forskere eller profesjonelles påvirke den kollektive identiteten. Dette kan være gjennom å beskrive gruppa som sterkere, mer omstridt, eller

viktigere. Beskrivelsene kan igjen påvirke problemdefinisjonen eller strategien til gruppa. Bevegelsen kan dermed se annerledes på seg selv, eller velge andre typer strategier basert på dette. I prosessen blir det tydelig hvilket *vi* gruppen omhandler, hvilke muligheter de har og hvem som defineres som motstandere. Dette påvirker igjen det vi kaller etterspørselen. Etterspørsel påvirkes av identitet, ideologi og instrumentalitet (Klandermans, 2013). Er dette en gruppe som passer med min identitet? Er det en gruppe jeg får uttrykt mine synspunkter gjennom? Tror jeg gruppa vil få innflytelse? Hvorvidt en profesjonell vil få sympati med og eventuelt støtte en sosial bevegelse vil altså være avhengig av mange trekk. Disse foregår i samspillet mellom bevegelsens og den profesjonelles identitet, yrkesetikk, yrkesidentitet og organisatoriske plassering.

Hva påvirker bevegelsenes strategi?

Brukerbevegelser i Norden har valgt samarbeid framfor konflikt. Dette har gitt mange reelle påvirkningsmuligheter. Det har også ført til trusler mot bevegelsens autonomi og fare for kooptering. Flere eksempler viser at kollektive handlinger blant marginaliserte har valgt en lite konfronterende strategi basert på samarbeid som for eksempel opprettelsen av en forening for bostedsløse i Danmark (Andreassen, 2004; Anker, 2008; Eriksson, 2018a). Dette står i motsetning til USA. Der har bostedsløse valgt mer provoserende protester og konflikt. Teltleire, grasrotsorganisasjoner, massedemonstrasjoner og okkupasjoner har vært mer vanlige (Heben, 2014; Smith, Castañeda & Heyman, 2012; Snow, Soule & Cress, 2005). I Norden har bevegelsene også vokst fram i samarbeid med profesjonelle. Andreassen (2004) ser dette i sammenheng med den godt utbygde korporative kanalen i de nordiske landene. I tillegg til den folkevalgte kanalen, forstås den korporative kanalen som et kjennetegn ved en forhandlende stat. Interesseorganisasjoners og berørte interessers medvirkning betraktes som legitim politisk deltakelse, slik vi kjenner det fra trepartssamarbeidet i arbeidslivet (Egeberg, 1989; Olsen, 1978; Rokkan, 1987). Andreassen mener organisasjonene har hatt større utbytte av samarbeid enn konflikt. Samtidig viser hun også at brukerorganisasjoner har fått relativt sterke reaksjoner på mer konfronterende strategier. Et eksempel i hennes doktoravhandling viser hvordan en gruppe protesterte mot kutt i psykisk helsetjenester ved å bære likkister fram foran kommuneadministrasjonen. Aksjonen møtte skarpe reaksjoner fra administrasjonen. De ble sett på som bråkmakere og de ansatte ble såret. De følte demonstrantene ikke så at de gjorde sitt beste og de var på samme side. Senere da organisasjonen valgte en samarbeidsstrategi, ble det omtalt som at de hadde «vokst opp» (Andreassen, 2004). Interessant nok så ble likkistestrategien også brukt av Fellesforbundet i Førde mot

regjeringens politikk mot «industridød». Dette brakte ikke lignende reaksjoner, eller forventninger om å vokse opp. (<https://www.nrk.no/vestland/demonstrerte-med-likkiste-1.58262>)

Eriksson har sett på lignende bevegelser i Sverige. Han framhever også betydningen av det sterke korporative systemet. Selv om han anerkjenner at det finnes gode muligheter for gjennomslag gjennom dette, lanserer han også en annen teori. Kanskje er det ikke bare fordi mulighetene for gjennomslag er større. Det kan også være fordi det er forventet at brukere og tjenesteapparatet har felles interesser. Dermed bli konflikt mer eller mindre er utelatt som tema i den statsstyrte medvirkningen. Han viser hvordan dette kan hviske ut skillelinjene mellom administrasjonen og den sosiale bevegelsen. I en logikk som kun vektlegger felles interesser og gode tjenester, blir mulighetene for alternative måter å tenke på borte. Dermed trues også selve grunnlaget for verdien av selvstendige sosiale bevegelser. I tillegg trakk disse prosessene ressurser ut av organisasjonen ved at de fikk mindre ressurser til å drive med egenstyrte aktiviteter (Eriksson, 2018b).

Noen tanker om hvordan dette påvirker den profesjonelles solidaritet

Sammen med en amerikansk forsker jobber jeg med å lage en modell over hva som kan påvirke profesjonelles svar på slike protester. Modellen ble fort komplisert. Det er mange aspekter som kan forklare og unnskyldte reaksjonen til oss som satt i salen i Seoul i 2016. Kanskje ble vi tatt på senga av den forstyrrende strategien, av overraskende timing. Det at vi var kulturelt langt hjemmefra, eller var del av en stor gruppe hvor vi tenkte noen andre sikkert ville si noe, kan også ha virket paralyserende. Kanskje var det også provokasjonen i at aksjonen var rettet mot oss selv. Eller som i eksemplet til Andreassen, at strategien de valgte ble ansett som unødvendig provoserende. Kollektive handlinger konstrueres i politiske og kontekstuelle klimaer som er avhengige av politiske muligheter, ressurser, allierte, innrammingen av protestene, kollektive identiteter og diskursive felt (Cress & Snow, 2000; Snow et al., 2005). Handlingene er derfor også avhengige av andre aktører. Både de som støtter og de som oppjonerer, er med på å konstruere identiteten til bevegelsen. Dette kan også aktørene i bevegelsene nyttiggjøre seg. Forskning eller medieomtaler kan benyttes til å ramme inn aksjonen, konstruere allianser, fiendebilder eller sitt eget selvbylde. Dermed blir respons fra viktige andre også en viktig del av aksjonen igjen, enten man støtter, avviser eller overser den.

Anti-stigmatiserende arbeid og identitetspolitikk kan utfordre «institusjonelle kategorier» på måter som utfordrer sosialarbeidere, organisasjoner og rettigheter. Å støtte deler av en bevegelse kan bli tatt til inntekt for å støtte andre mer radikale eller omstridte protestgrupper innen samme bevegelse. Slik kommer også ens egen identitet og tilhørighet i spill. De siste årene har vi i Norge sett noen eksempler på slike omstridte protester. Norsk barnevern har vært gjenstand for både protestbevegelser på nett og demonstrasjoner både i inn- og utland (Haugevik & Neumann, 2020; Stang, 2016). Regjeringens kutt i Arbeidsavklaringspenger har også ført til organisering på nett og motstand i media. Disse protestene har imidlertid blitt møtt av få forsøk på forståelse, innrømmelser eller støtte fra sosialarbeidere – iallfall offentlig. Snarere har protestene blitt psykologisert og avskrevet som hets og juling. I min egen forskning finner jeg at forsøk på egenorganiserte tjenester med kritiske meninger, blir forsøkt avskrevet. De opplever at kritiske innvendinger blir forklart med de vanskeligstiltes sårbare situasjoner. Samtidig kommersialiseres andre lidelsesnarrativer som gir sympati til organisasjoner og penger i kassa¹. Lignende fenomener har blitt kritisert i internasjonal forskning (Costa et al., 2012; Tyler, 2006), og også blitt kalt fattigdomsporno (Shildrick, 2018).

Selv om sosialt arbeid står i en rik tradisjon som vektlegger solidaritet, kollektive krav, samfunnsarbeid og empowerment blir det problemer når kravene kommer fra marginaliserte, uten profesjonell styring (Reisch, 2016). Det er kanskje ikke så rart. Melucci (1996) definerer sosiale bevegelser som kollektive handlinger som uttrykker en konflikt, som er orientert mot å bryte systemets grenser og karakterisert av solidaritet. Dermed er det nesten uunngåelig at det kan bli trøbbel når det er sosial- og helsetjenesters egne systemer som blir gjenstand for konflikten. Profesjonene kaller da på en forpliktelse til å bryte sine egne grenser. Dette kan koste dyrt, spesielt i en tid hvor omdømme og lojalitet er markedsverdier, og sosiale og helsetjenester blir brukt til å nå kriminalpolitiske og innvandringspolitiske målsettinger (Kamali & Jönsson, 2018; Lundberg, Gruber & Righard, 2018).

Sosialt arbeid og sosial endring er integrert i den globale definisjonen på sosialt arbeid (Healy & Link, 2012; Reisch, 2016). Viktige bidrag har sett på forholdet mellom sosialt arbeid, medborgerskap og sosial rettferdighet (Dominelli, 2010; Ife, 2012; Lister, 1998). Det finnes ingen etiske retningslinjer som kan veilede i etiske dilemmaer knyttet til profesjonelle som

---

¹ Kommende publikasjoner.

involverer seg i omstridte kampanjer, aksjoner og brukerorganisasjoner (Mendes, 2002; Stjernø, 2013). Dette kan føre til en overforsiktighet og streng selvjustis. Som en av mine informanter uttrykte: “Jeg går ikke i hasj-marsjen nå lenger, som jeg er sosionom. Før da jeg var ansatt som aktivist gikk jeg, men ikke nå. Men det er ingen som har sagt at jeg ikke kan det”².

Ekstraspor: Representasjon og dissens

I CD’ens storhetstid hadde plater ofte skjulte bonusspor. Det hadde også dette foredraget, selv om det ikke ble tid til det. Et annet vesentlig problem i møte mellom profesjoner og sosiale bevegelser er knyttet til problemet med representasjon. På noen områder – som for eksempel rusfeltet - eksisterer det mengder med kollektive handlinger og organisasjoner som peker i totalt forskjellige retninger. Dette åpner for at offentlige eller private instanser kan velge å støtte den som støtter deres eget syn. Spivak (2010 [1999]) trekker fram to viktige aspekter knyttet til representasjon. For det første at vi baserer ideen om representasjon på våre hegemoniske teoretiske antakelser. Dette skjer gjerne i form av såkalte «master words» som «arbeiderne», «de koloniserte», eller «brukerne». Dermed antar vi at dette er sammenhengende og solidariske grupper. For det andre tolkes utsagnene basert på kulturelle forestillinger om disse gruppene. Spivak kaller dette *psykobiografi*. Det kan for eksempel være om personen er troverdig, eller burde vise takknemlighet. Som nevnt tidligere kan kritikk for eksempel, bli avskrevet med at den kommer fra mennesker i sårbare situasjoner. Dermed vet de ikke sitt eget beste, eller kritikken handler egentlig om personlige vanskeligheter (Spivak, 2010 [1999]). Eksempelet med likkistene viser hvordan det samme virkemiddelet i demonstrasjonen, ble ulikt mottatt basert på slike tolkninger. Et annet eksempel er mangelen på brukermedvirkning blant mennesker med et problematisk forhold til rus. Det skjer først etter at de har sluttet med rus. Filosofen Jacques Rancière forstår demokrati som muligheten for de som ikke blir telt med, til å styre. De som ikke blir telt med blir vanligvis betraktet som støy. For han handler ekte politikk alltid om å forstyrre fornuften og det sansbares orden, ved å bekrefte likestilling. Han ser ikke likhet som en verdi, men som en forutsetning som kan demonstreres gjennom politisk handling. Når man handler under en forutsetning om likhet så forstyrrer man denne ordenen. Dermed tilsløres grensene mellom hva som blir sett på som støy og hva som er en legitim stemme. Det åpner for en ny forståelse

---

² Upublisert manus.

av hvem som har lov å snakke og hvem som ikke har det. Han sier disse handlingene er sjeldne og spontane (Rancière, 2015).

Den vesentlige politiske konflikten er ikke mellom grupper med interessenemotsetninger sier Ranciere (1999). Derimot er den mellom to forskjellige logikker. Den ene kaller han konsensus; en orden der noen ikke blir hørt. Den andre er en logikk som utfordrer denne. Der noen snakker som om de hadde en posisjon til å bli hørt – som om de hadde en stemme istedenfor støy. Dette kaller han dissensus. Demokrati blir på denne måten en kamp for å forstyrre denne konsensusen ved å vise nye muligheter. Det kan for eksempel være å ta ordet når en akademiker og sosionom holder foredrag om «brukernes stemmer»³. Ordenen vil imidlertid alltid forsøke å beskytte status quo. Dette gjøres ved å innarbeide dissensen i konsensus. Altså ved å gjøre noe som er en protest til en del av den administrative virksomheten. På den måten blir konflikter omgjort til problemer som kan løses av eksperter eller gjennom forhandlinger innenfor systemet (Rancière, 1999). Dette minner om hvordan Eriksson (2018b) beskriver prosessene i samarbeid mellom brukerorganisasjoner og helsevesenet.

Forholdet mellom velferdsprofesjoner og sosiale bevegelser for marginaliserte kan dermed være preget av både solidaritet, protest og kooptering. Hvordan de profesjonelle responderer og om det er til gode for bevegelsen og til syvende og sist saken er et komplisert spørsmål. Dersom man ønsker å vise solidaritet med marginaliserte grupper, bør dette være en del av vurderingen. Ellers kan det fort bli rettigheter uten egentlig innhold. “When rights are no use, then just like charitable persons do with their old clothing, they are given to the poor” (Rancière, 2015, s. 80).

Litteratur

- Andreassen, T. A. (2004). *Brukermedvirkning, politikk og velferdsstat* (avhandling). University of Oslo.
- Andreassen, T. A. (2006). Truet frivillighet og forvitrede folkebevegelser? En diskusjon av hva perspektiver fra studier av sosiale bevegelser kan tilføre forskningen om frivillige organisasjoner. *Sosiologisk tidsskrift*, 14(2), 146-170. Hentet fra http://www.idunn.no/st/2006/02/truet_frivillighet_og_forvitrede_folkebevegelser_en_diskusjon_av_hva_perspe
- Anker, J. (2008). Organizing homeless people: Exploring the emergence of a user organization in Denmark. *Critical Social Policy*, 28(1), 27-50. <https://doi.org/10.1177/0261018307085506>

---

³ Ranciere har også skrevet uttrykkelig om hvordan akademikere bruker vanlige folks stemmer til å befeste sin egen posisjon i *The Philosopher and His Poor* (Rancière, 2004). Kanskje kan denne forfatteren også kritiseres for det ved å innarbeide denne hendelsen i dette paperet.

- Barnwell, R. (2020). Kampen om Hong Kong. I *Urix spesial*. Norge: NRK. Hentet fra <https://tv.nrk.no/se?v=NNFA53022720>
- Bauman, Z. (2000). *Liquid modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Benford, R. D. & Snow, D. A. (2000). Framing Processes and Social Movements: An Overview and Assessment. *Annual Review of Sociology*, 26(1), 611-639. <https://doi.org/10.1146/annurev.soc.26.1.611>
- Collins, S. (2007). Some Critical Perspectives on Social Work and Collectives. *The British Journal of Social Work*, 39(2), 334-352. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcm097>
- Costa, L., Voronka, J., Landry, D., Reid, J., Mcfarlane, B., Reville, D. & Church, K. (2012). "Recovering our Stories": A small act of resistance. *Studies in Social Justice*, 6(1), 85-101.
- Cress, D. M. & Snow, D. A. (2000). The Outcomes of Homeless Mobilization: The Influence of Organization, Disruption, Political Mediation, and Framing. *American Journal of Sociology*, 105(4), 1063-1104. Hentet fra <https://doi.org/10.1086/210399>
- Dominelli, L. (2010). *Social Work in a Globalizing World* Wiley.
- Egeberg, M. (1989). Om å organisere konkurrerende beslutningsprinsipper inn i myndighetsstrukturer. I: M. Egeberg (red.), *Institusjonspolitikk og forvaltningsutvikling. Bidrag til en anvendt statsvitenskap*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Eriksson, E. (2018a). Four features of cooptation. *Nordisk välfärdsvetenskap / Nordic Welfare Research*, 3(01), 7-17. <https://doi.org/10.18261/issn.2464-4161-2018-01-02> ER
- Eriksson, E. (2018b). Incorporation and Individualization of Collective Voices: Public Service User Involvement and the User Movement's Mobilization for Change. *VOLUNTAS: International Journal of Voluntary and Nonprofit Organizations*, 29(4), 832-843. <https://doi.org/10.1007/s11266-018-9971-4>
- Fenton, J. (2014). Can social work education meet the neoliberal challenge head on? *Critical and Radical Social Work*, 2(3), 321-335. <https://doi.org/10.1332/204986014X14074186108718>
- Ferguson, I. (2017). Hope over fear: social work education towards 2025. *European Journal of Social Work*, 20(3), 322-332. <https://doi.org/10.1080/13691457.2016.1189402>
- Hardy, R. (2016, June 28). Disabled activists condemn treatment at social work conference *The Guardian*. Hentet fra <https://www.theguardian.com/social-care-network/2016/jun/28/disabled-activists-condemn-treatment-social-work-conference>
- Haugevik, K. & Neumann, C. B. (2020). Staten, barnevernet og utenrikspolitikken. *Nytt Norsk Tidsskrift*, 37(1), 5-18. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-3053-2020-01-02>
- Healy, L. M. & Link, R. J. (2012). *Handbook of International Social Work: Human Rights, Development, and the Global Profession* Oxford University Press.
- Heben, A. (2014). *Tent city urbanism: from self-organized camps to tiny house villages*. Village Collaborative.
- Ife, J. (2012). *Human Rights and Social Work: Towards Rights-Based Practice* Cambridge University Press.
- Kamali, M. & Jönsson, J. H. (2018). *Neoliberalism, Nordic Welfare States and Social Work: Current and Future Challenges*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315111834>
- Klandermans, B. (2013). Demand and Supply of Protest. I D. A. Snow, D. Della Porta, B. Klandermans & D. McAdam (Red.), *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Social and Political Movements*.
- Lister, R. (1998). Citizenship on the margins: Citizenship, social work and social action. *European Journal of Social Work*, 1(1), 5-18. <https://doi.org/10.1080/13691459808414719>

- Lorenz, W. (2005). Social work and a new social order-challenging neo-liberalism's erosion of solidarity. *Social Work & Society*, 3(1), 93-101.
- Lundberg, A., Gruber, S. & Righard, E. (2018). Brandväggar och det sociala arbetets professionsetik. I M. Dahlseth & P. Lalander (Red.), *Manifest: för ett socialt arbete i tiden* (s. 291-302). Lund: Studentlitteratur.
- Melucci, A. (1996). *Challenging codes: Collective action in the information age*. UK: Cambridge University Press.
- Mendes, P. (2002). Social workers and the ethical dilemmas of community action campaigns: lessons from the Australian State of Victoria. *Community Development Journal*, 37(2), 157-166. <https://doi.org/10.1093/cdj/37.2.157>
- Olsen, J. P. (1978). Folkestyre, byråkrati og korporativisme. i Johan P. Olsen (red.), *Politisk organisering*. Oslo: Universitetsforlaget, 15-114.
- Rancière, J. (1999). *Disagreement: Politics and philosophy*. London: University of Minnesota Press.
- Rancière, J. (2004). *The philosopher and his poor*. London: Duke University Press.
- Rancière, J. (2015). *Dissensus: On politics and aesthetics*. India: Bloomsbury Publishing.
- Reisch, M. (2016). *Social work and social justice : concepts, challenges, and strategies*. New York, New York: Oxford University Press.
- Rokkan, S. (1987). Numerisk demokrati og korporativ pluralisme: To beslutningskanaler i norsk politikk. S. Rokkan, *Stat, nasjon, klasse, Oslo, Universitetsforlaget*.
- Shildrick, T. (2018). Lessons from Grenfell: Poverty propaganda, stigma and class power. *The Sociological Review*, 66(4), 783-798. <https://doi.org/10.1177/0038026118777424>
- Smith, C., Castañeda, E. & Heyman, J. (2012). The Homeless and Occupy El Paso: Creating Community among the 99%. *Social Movement Studies*, 11(3-4), 356-366. <https://doi.org/10.1080/14742837.2012.704179>
- Snow, D. A., Soule, S. A. & Cress, D. M. (2005). Identifying the precipitants of homeless protest across 17 US cities, 1980 to 1990. *Social Forces*, 83(3), 1183-1210.
- Spivak, G. C. (2010 [1999]). "Can the Subaltern Speak?" revised edition from the "History" chapter of *Critique of Postcolonial Reason*. I R. C. Morris (Red.), *Can the Subaltern Speak?* USA: Colombia University Press.
- Stang, E. (2016). Barnevern på sosiale medier - offentlig deltakelse og utøvelse av medborgerskap. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 57(4), 371-396. <https://doi.org/10.18261/issn.1504-291X-2016-04-02> ER
- Stjernø, S. (2013). Profesjon og solidaritet. I A. Molander & J. C. Smedby (Red.), *Profesjonsstudier* (bd. 2, s. 130-143). Oslo: Universitetsforlaget.
- Taylor, V. & Van Dyke, N. (2007). 'Get up, stand up': Tactical repertoires of social movements. I D. A. Snow, S. A. Soule & H. Kriesi (Red.), *The Blackwell companion to social movements* (s. 262-293). UK: Blackwell Publishing.
- Tyler, I. (2006). 'Welcome to Britain': the cultural politics of asylum. *European Journal of Cultural Studies*, 9(2), 185-202. <https://doi.org/10.1177/1367549406063163>
- van Stekelenburg, J. & Klandermans, B. (2013). The social psychology of protest. *Current Sociology*, 61(5-6), 886-905. <https://doi.org/10.1177/0011392113479314>
- van Stekelenburg, J. & Roggeband, C. (2013). Introduction. I J. van Stekelenburg, C. Roggeband & B. Klandermans (Red.), *The Future of Social Movement Research* (s. xi-xxii). Minneapolis: University of Minnesota Press.

Ei pussig historie om kampen for menneskevernet

Forfatter, prisvinnar av Ytringsfrihetsprisen og menneskerettighetsaktivist Thorvald Steen intervjuet av Knut Ivar Bjørlykhaug.

Då er vi i gong.

Takk for sist! Eg må seie at det i vår tid er veldig viktig å ha eit slikt miljø som dykk har, for det er særst få diskusjonar i psykiatrien som tek opp dei tinga dykk gjer- det er bra at dykk held fana høgt. Eg seier ikkje dette berre fordi eg er ein snill mann, men fordi eg har nok av erfaring med mange miljø i psykiatrien, og har vore tett på utviklinga etter Gaustad-stiftelsen blei til. Vi har ein av dei få instansane som har riksdekkande kontakt med psykiatriske miljø som har vore både sterke og svake i gamle dagar. Gaustads-stiftelsen sitt fond er ei pussig historie, skjønar du. Vi var medlemmar i Gaustad personalforeining og vi hadde ei fagforeiningshytte. Så brann denne hytta ned. Og då vi eigentleg skulle få forsikringspengar for hytta sa vi nei til å bruke pengane til å bygge opp hytta. Vi vil heller bruke dei pengane, seks hundre tusen, til å støtte gode prosjekt for psykiatriske pasientar i Noreg. Vi deler til dømes ut ein pris kvart år, og startar ulike prosjektet som kan vere til hjelp for å utvikle tilboda i psykisk helsevern. Så bruker vi ein del midlar for å målretta ta vare på Gaustad.

Kan du seie litt meir om kva dykk gjer, konkret, for å ta vare på og utvikle tilboda i feltet?

Noko av det vi gjer er å informere og oppfordre folk til å søkte midlar hjå oss, det kan vere til teater, opera og andre kulturtilbod. Det kan vere til bustad-sosialt arbeid, det kan vere til å jobbe på gardsbruk, som Abelsø gard. I det heile teke--vidt forskjellige ting som kan vere til hjelp. Vi har òg gitt støtte til prosjekt som avslører overgrep i psykiatrien. Altså, krigssaker, kan vi kalle det. Vi har gjort høgskular og universitet kjent med det heile og gitt støtte til forskning og praksis, så lenge pengane rekker.

Det er godt jobba. Eit hopp. Korleis opplever du situasjonen i psykisk helsefeltet i dag, samanlikna med di mest aktive tid i feltet på 80- og 90-talet?

Eg har sett korleis diskusjonen meir og meir forfell i psykisk helsefeltet i Norge. Vi har haldt på med dette i mange år, og det er ein lang veg å gå fortsatt. Men først, litt historie. Eg var 19 år når eg tok til å arbeide på Gaustad. Eg starta der på mi første avdeling som ufaglært pleiemedhjelpar, før eg blei handverkar og tok fagbrev parallelt. Då eg var tjueein og eit halvt var blei eg hovudverneombod på Gaustad, og var det i mange år, nesten tjue år. Og det var jo midt i den veldig turbulente fasa i feltets historie. Då eg blei tjuesju var eg fortsatt

handverkeren der og hovudvernombodet, men bestemte meg for å studere filosofi og historie, og til slutt tok eg hovudfaget i idé-historie. Utgangspunktet var at eg ville utforske feltet meir filosofisk, og søke å forstå kvifor menneske gjer overgrep. Eg ville lære om metodikken knytt til korleis og kvifor ein laga diagnosar, og kor ufullstendig dette er.

Så kom dagen der eg banka på døra til Knut Erik Tranøy som var professor i filosofi, på UiO, og han var vettskremt då han såg meg. Han møtte ein ung mann i full malerhabit, som var nesten 1.90 høg. Han trudde eg var ein pasient som ville ta kverken på han. Eg gjekk inn på kontoret med ei klar bestilling; eg sa eg ville studere filosofi fordi eg hadde lest ein artikkel han hadde skreve om overgrep. Tranøy var naturleg for meg å oppsøke fordi han og var rådgjevaren til norsk legeforeining i medisinsk metodikk og vitskapsfilosofi. Han kunne kanskje gje nokre svar på psykiatriens overgrep, overgrep i marxismen, og overgrep som eg sjølv hadde gjort overfor meg sjølv. For; eg skamma meg sånn, heilt uberettiga sjølvsagt, over meg sjølv og mi eiga diagnose. Denne største frykta mi som ung var å havne i rullestol, og eg hadde ei heftig eksistensiell krise—og null tillit til at psykiatrien kunne hjelpe meg. Desse tre grunnane var det som dreiv meg til å oppsøkte han. Dei neste åra blei eg sånn sett ein «pain in the ass» for psykiatrane på Gaustad og andre stadar, fordi eg var veldig aktiv i å påvise det uvitskapelige ved å lage diagnosar, og stempelet menneska fekk med dei. La oss ta for eksempel ein mann som Ernst Kleppelin som laga dei første diagnose-skjemaveldene på 1870-talet, ein «revolusjon» vi har vore prega av heilt fram til samtida. Det heiter ikkje manisk depressiv lenger, det heiter bipolar. Ja, alle desse diagnosane. Men alt stammar frå denne mannen, som var besatt av å tenke på same vis som ein gjorde i naturvitskapen med referanse til Mendels periodiske skjema--korleis ein skal dele inn grunnstoff. Men altså, menneske er noko heilt anna, eller mykje meir.

Knut Erik Tranøy blei ein viktig samarbeidspartnar i arbeidet med boka *Asylet* (2005), som tek for seg Gaustad sjukehus; Norges eldste psykiatriske sjukehus og institusjonen som openbart har vore retningsgivande for norsk psykiatri. I denne boka blir det tatt forskjellige oppgjer med psykiatrien, problem som vi fortsatt står overfor i dag. Det skjer problematiske ting innan somatikken òg, men det som er ein viktig skilnad er at det finst ingen kultur i psykiatrien og innan den medisinske leiinga knytt til å ta eit oppgjer med feil ein har gjort. Dette står fortsatt ved lag. Det som står i *Asylet*, til dømes, førte ikkje til at det blei tatt oppgjer i tidsskriftet til legeforeininga med elektroshokk, lobotomi, Juklerød-saka som eg var sterkt involvert i, for å nemne noko. I somatikken er det mykje strengare ved feilskjer i behandlings-samanheng--det blir i større grad sentrale oppgjer.

For å ta eit døme frå somatikken som eg sjølv etter kvart har mykje erfaring med; når ein ha ei diagnose som eg har, som eg fekk på 70-talet, altså progressiv muskeldystrofi, så meinte ein at ein ikkje skulle gjere noko trening. Ein skulle ikkje bevege seg. Det viste seg å vere heilt feil. Pasientane blei dårlegare og dårlegare. Så tenkte ein at ein skulle trene opp den delen av kroppen som fungerer, noko som førte til overbelastning og ein øydela meir. Men så i fjor, i 2019, så skriv fem norske nevrologar og fem fysioterapeutar ein felles artikkel i tidsskriftet for norsk legeforeining at ein må gjere begge deler. Ein må kvile og forsiktig trene opp delar av kroppen. Poenget er at dette er ein open diskusjon. Samstundes er det slik at i psykiatrien er det dessverre ein lang tradisjon etter diagnoseorienteringa for fullt kom inn i Norges-psykiatrien, og verds-psykiatrien, at den avgrensar tenkinga og openheita i vurderinga av menneske.

Det som for meg var ei enormt spanande erfaring, var at då Gaustad blei til, frå 1855—så var filosofien grunnleggande open. Ein hadde ein idé om at visst ein dreiv med samtaleterapi og kunst- og uttrykksterapi, kunne ein raskare bli betre. Naturterapi som skogsturar var sentralt, i det heile tatt; alt som vi menneske treng for å trivast. Her var den første direktøren på Gaustad drivkrafta bak dette: Ole Rømer Sandberg, som blant anna var tett knytt til Amalie Skram då ho var innlagd. Måltid, respekt og stil—alt dette var ein del av tankegangen. Det var ei genuin audmjukheit overfor menneske.

Har vi ikkje kome ganske langt på veg, tross alt?

Eit veldig viktig poeng er at det er ein stor svakheit med psykiatrien at den ikkje har tatt eit intellektuelt oppgjær med disse sakene vi snakkar om. Då eg dreiv med dette for fullt på 80- og 90-talet, og fram til boka *Asylet*, erfarte eg at det var ein idé om at ein ville øydelegge psykiatrien om ein kritiserte den stålhardt. Eg meiner at vi ikkje får noko utvikling om vi ikkje viser vilje til å ta eit oppgjær med det som ikkje funkar. Og: Kvifor er eg så opprørt over dette med diagnostisering? For det første er det at det openbare; ei diagnose er alltid ufullstendig. Den kan i beste fall gi eit innblikk i noko av eit menneske. Men det vil aldri vere fullstendig. Så viser det seg at diagnosane har ført til at psykiatarane, og dei andre som jattar med dei: sjukepleiarar, hjelpepleiarar, psykologar og så vidare—dei får eit enkelt kart, nemleg ei diagnose. Så lagar ein ei oppfølging og behandling som er like firkanta som diagnosa. Med mengder av medisiner som følger med, eller vår moderne lobotomi; elektroshokket, som ein ikkje har nok kunnskap om følgene av. I årevis, frå 80-talet har eg haldt foredrag på dei store institusjonane i Norge om kor lite vi veit om elektroshokket. Den er forresten aldeles

strålande, den nye boka til Linda Bostrøm Knausgård, Oktoberbarn, der ho som pasient beskriv dette på ein særskild måte. Den er jævlig god.

Det andre er at diagnosen som alltid er ufullstendig, leiår til at ein lagår eit preparat eller gjer inngrep som skal rette opp denne skavanken—utan at ein eigentleg veit. Dette skiljer somatikken frå psykiatrien på ein frykteleg måte. Det neste eg tenker på er at det er positivt at det skjer utvikling i praksisfeltet nokre stadar, sjå til dømes ved Hurdalsjøen. Der blir folk som er proppa full av medikament støtte i prosessen med nedtrapping, og ein får prøve eit liv utan mange av dei medikamenta ein var «avhengig» av. Så må eg nemne når vi er inne på diagnoser—det er at når den blir skapt—blir den ofte skapt med ei viss form for skråsikkerheit, som er det motsette av intellektuell verksemd. Det er ei forenkling—og mange som får ei diagnose blir dømt for resten av livet. I rettsapparatet her heime så er maksimum straff 21 år, men for mange som får ei psykiatrisk diagnose blir ein sitjande med denne resten av livet. Det er ei slags livslang straff for å kome skeivt ut, for å slite eller lide. På den andre sida har eg full forståing for at når systemet er slik som det er, så kan det å få ei diagnose vere til hjelp. Det utløyser som vi veit diverse rettigheter og viktig behandling.

I all vår framgang og utvikling i den moderne verda, vil vel enkelte av oss hevde at denne utviklinga går på bekostning av noko og nokon. Kva tenker du om solidaritetens forutsetningar i vår tid—og i arbeidet med psykisk helse?

Når det gjeld solidaritet med folk som slit med alvorlige psykiske helsevanskar og dårlege levekår, så handlar det om korleis vi bryr oss, om vi bryr oss i det heile teke. For mange kjem ikkje seg inn nokon stad lenger. Eg har tre personar som kjem heim til meg eg, folk meiner eg ikkje har tid, men eg gjer det. Døgnplassane og sengeplassane blir det færre av, og det blir fleire familiar som må ta meir av byrda for å hjelpe når familiemedlemmar blir sjuke. Ein av dei viktige tinga vi kan gjere er å lage nye stadar der vi kan hjelpe, støtte og ta vare på folk som strevar med alvorleg sjukdom. Men som sagt: mange tilbod blir lagt ned eller forsvinn, som ein del av samhandlingsreforma m.m. Problemet er at dei tilboda som vart lova når meir ansvar blei lagt til kommunane ikkje er tilstrekkelege eller realisert. Vi i Gaustad-stiftelsen erfarar at armodet og fortvilninga veks. Og ofte er dei som er sjuke òg fattige, og fattigare enn dei fattige, og det er færre som blir tatt hand om, dessverre.

Tilbake til dette med diagnosane og kva det betyr—vi lev jo i det mange vil hevde er ein diagnosekultur. Kan du seie litt meir om korleis denne kulturen påverkar evna vår til å forstå og hjelpe?

For det første tenker eg at dette med å lage ei diagnose for alt er destruktivt. Mange i vår kultur er jo lært opp til at alt kan sjukeliggjerast eller blir sjukeleggjort. Men vi som lever med og har erfart alvorleg sjukdom veit jo at det må ikkje vere slik at ein er sjuk heile tida. Det er eit godt teikn at vi kan vere opne om at vi har smerte og ubehag, det er jo isolert sett ikkje noko sjukt eller feil, det er livet. Om det er langvarige problem, ein tilstand for å kalle det noko, kan ein òg om ein er heldig få utvide eit rom til å reflektere meir over livet og kva som har verdi, enn det ein kanskje elles ville gjort. Eg tenker at det er eit stort poeng i seg sjølv. Men eg er redd vi får eit skeivt bilete av reell liding i diagnosekulturen vi lev i. Dette er komplisert.

Tilbake til solidariteten og til realiteten for mange av dei som er avhengig av gode hjelpetilbod. Eg ser kva som skjer med dei som mistar tilboda sine, vi står overfor nokre dramatiske prioriteringar framover. Korleis kan vi plastre dette såret? Eg vil på ingen måte idealisere institusjonane, det skal seiast at eg tvilar på at det er mange som har tipsa norsk presse meir enn meg frå 70-talet og fram til vår tid. Men eg må innrømme at det gjer meg vondt, at mykje, kva gjeld overgrep og feilbehandling, ikkje har blitt følgt tilstrekkeleg opp.

Eg blir nysgjerrig på kva du meiner om levekår og psykisk helse. I kor stor grad tenker du at psykisk uhelse er eit rettferds-spørsmål?

Eg kan seie at med mitt utgangspunkt så veit vi nå at eg har vore hovudverneombud i mange år--og det eg kan seie er at røyndomen er slik at det er ikkje særleg lettare å vere open om psykiske lidingar i dag, enn det var då eg starta på Gaustad. Det som er heilt klart er at ein kan ikkje vere open på arbeidsmarknaden om at ein har psykiske problem eller har hatt det. Det er mitt råd til deg; om du søker på ei stilling og du har vore i diagnosesystemet, som må du ikkje nemne det. Det er fortsatt eit spørsmål om ekskludering og stigmatisering, til samanlikning med somatiske sjukdomar.

Dette er interessant at du seier, for vi trur vel vi har kome mykje lenger enn dette. Eg tenkjar at vi ikkje har kome veldig langt når det kjem til stigma knytt til ulike diagnosar i dag.

Ja, og eit viktig poeng er at det som forleder folk til å tru at det er skjedd ei grunnleggande endring er dette med status og ressursar. Heiter du Kjell Magne Bondevik og seier du fekk ein downperiode og psykiske utfordringar då du blei nøyd til å ta stilling til bombinga av Irak—då fekk han ein trøkk og gjekk ned. Det same med Torbjørn Jagland. Det fungerer nesten tillitsvekkande og helgen-aktig når det blir framstilt i helgeportrettet i VG. Det som er greia er at i ulike samanhengar blir nokon personar framstilt som «bilete» av psykiske lidingar som

ikkje speglar den reelle situasjonen for mange. Røyndomen er kanskje ein heilt annan for dei som verkeleg er «ute», og som ikkje har som verkøya eller nettverket til å kome seg. Saken er den at visst du er kjent, så kan du vere open--visst du ikkje er det, kan det bli vanskelegare for deg.

Det ser ikkje ut som det blir mindre sosial ulikhet i vår tid. Om vi skal legge til grunn forskinga knytt til levekår, fattigdom og utviklinga av psykiske helsevanskar—korleis ser du for deg dette blir framover?

Eg starta jo med at miljøet dykk representerer er viktig, særleg fordi i andre miljø vil det kome lite av denne type perspektiv. Det er essensielt at slike forskingsmiljø og intellektuelle miljø som dykk har fortsatt får levebrød. Eg ser til dømes at mange unge menneske som har ulike formar for funksjonsnedsetjing får stadig større problem. Og det blir vanskelegare og vanskelegare å vere open og fortelje om det. Ein gjer stadig fleire til uføretrygda, og det skal bli interessant å sjå korleis vi i kjølevatnet av korona-krisa får oppleve prioriteringane frå politisk hald, kva gjeld velferd og solidaritet med utsette grupper.

Det som eg har blitt meir bevisst på etter kvart som min eigen sjukdom stadig har blitt verre, og på mine turar i det ganske land knytt til dei siste bøkene *det hvite badehuset* og *det siste fotografiet*, er at det eksistera eit overraskande stort miljø som fell utanfor produksjons-samfunnet, og mange som er fattigare enn folk flest. Eg har ikkje tenkt like mykje på dette før eg har blitt kjent med desse lesarane. Og det er grunnen til at eg har sagt ja til 39 oppdrag denne våren, som dessverre er øydelagt av korona. Men så mange oppdrag. Dei stadane eg var fram til nyttår og fram til 10. mars, kom det rekordmange folk på bibliotek og andre stadar, og eg opplever ein heilt ny lesekrets—ein lesekrets som følte dei kunne kome til meg for å snakke om si funksjonsnedsetjing. Dei har ikkje berre ei funksjonsnedsetjing fysisk, men dei psykiske konsekvensane, dei materielle konsekvensane, er så omfattande. Unge menneske med funksjonsnedsetting er ei gruppe vi ikkje må gløyme. Eg har lært mykje om korleis levekåra til desse menneska er sær utfordrande på tross av storsamfunnet sin enorme framgang. Det skjer fortsatt ei massiv ekskludering. Tenk å vere 20 år å ikkje kome inn saman med venne-gjengen ein utestad i Oslo. Det er altså en så tydeleg avstandsmarkering til andre menneske. Du må ha jøvla store ressursar for å vere sjuk, for å leve med annleisheit.

Det får meg til å tenke på at politikk alltid er personleg.

Ja, det er heilt riktig.

Heilt til slutt: kva skal til for å stimulere empatien og solidariteten i vår tid?

Eg tenker at vi må få betre innblikk i det som er urettferdig, og det som fortsatt skjer av overgrep i vår tid. Her har media ei viktig rolle. Gravejournalistikk som gir oss innblikk i feilslått praksis som rammar personar og familiar. Vi må fortsette å kjempe for openheit, i beste fall kan det vekke empati og indignasjon. Det er interessant å sjå korleis dei som set i regjering i dag, som ikkje akkurat har vore forkjemparar for velferdsstaten historisk sett, no omfamnar den. Samstundes er vi vitne til at det blir kutta i tilbod til dei mest utsette og sårbare til fordel for skattekutt til dei rikaste. Vekker dette harme i folk, eller gjer det ikkje det? Det er heilt tydeleg at vi står overfor nokre veg-skilje, der vi anten blir stimulert til å få utvida empati med folk som treng vår støtte, eller motsett, blir stimulert til å vere egoistiske og verne om den «sterke» (heldige) sin rett.

Fortsatt er vi inne i ei periode der teknokratiske løysingar og New Public Management rådar i velferdsstaten, noko som er sær utfordrande kva gjeld etikk og menneskevern. Det er eit system som skal tilpassast ein økonomisk logikk som ikkje viser seg å vere særleg gunstig i stimuleringa av solidariteten vår; det hastar med å få folk inn i sine produktive roller slik at ein kan bidra til halde hjula i vekstlogikken i gong. På den andre sida er det kanskje slik at det blir auka oppslutning om velferdsstaten når vi no ser kor avhengige vi er av ein sterk stat, for det er jo i den solidaritetens grunnsteinar ligg; at vi har ein stat og eit system som kan og skal hjelpe dei mest utsette og sårbare i samfunnet. Ingenting blir noko av om ein ikkje avslørar eller er kritisk til overgrep, og systemsvikt. Heller ikkje om ein er stille i ei tid der vi nok må vere vitne til at velferdsstaten sakte men sikkert byggast ned, i endå større grad. Dei som fell utanfor vil nok få det vanskelegare, derfor er det òg så viktig det arbeidet dykk gjer, som vi gjer; at vi løftar fram erfaringar frå golvet i forskingsarbeidet, i forskingsformidlinga, i kunsten. Vi må skrive om det og snakke om det. Vi må kjempe for openheit, kritiske blikk-- og vi må kjempe for velferdsstaten. Om eg skal seie noko oppmuntrande til slutt, så er det at det nok går opp for stadig fleire at staten har ein særdeles viktig rolle og funksjon. Sjølv Civita og Høgre er sær pro velferdsstaten, sjølv om Bent Høie og Erna Solberg tidlegare har gått inn for å bygge ned helseberedskap, smitteberedskap etc. Når bedriftene går ad undas så er det staten som må stille opp og staten det blir hylt etter.

Det tenker eg får vere siste ord i dette intervjuet. Vi står overfor utfordrande og samansetting, og vi kan ikkje gje opp håpet?

Nei, la oss bli forent i kampen for å ta vare på velferdsstaten og kvarandre, før det er for seint.

Etterord: Velkommen til solidaritet!

Vi, Bengt Karlsson, Trude Klevan og Marit Borg skriver dette etterordet i den uken hvor den norske Regjeringen har lettet på noen av restriksjonen i forbindelse med Koronapandemien. De minste barna kan gå i barnehage og i skole. Samtidig må SAS si opp 5000 ansatte og det er over 400.000 permitterte som har meldt seg på NAV for å søke om økonomisk støtte. Det finnes over 100.000 barn som lever i det som omtales som fattige familier. Ulike frivillige organisasjoner forteller om at de ikke strekker til med å dele ut mat til alle som trenger det. I verden i dag lever mange hundre millioner mennesker på randen av katastrofer knyttet til sult, fattigdom, arbeidsløshet, flukt, sykdom og klimaendringer. FN anslår at 822 millioner mennesker i verden i dag sulter – det tilsvarer hver niende person. Ved siden av krig og konflikt så er klimaendringer og ekstremvær en av hovedårsakene bak den økningen i global sult og alvorlige matkriser. Rundt 70 millioner mennesker i verden er på flukt. Samtidig skriver voksne, barn, unge og eldre på fortauer, på sosiale medier og sier til hverandre: «Det vil gå bra» eller «Alt vil bli bra».

Vi trenger optimisme – vi trenger realisme og vi trenger solidaritet. Vi vet allerede nå at pandemien vil skape større forskjeller mellom folk i Norge, i Europa og i verden. Forskjellene vil vise seg ved at folk mister sitt arbeide, sin inntekt, sin rolle og plass i samfunnet, sin bolig, sin verdighet og sin selvrespekt. Vi vet at økte økonomiske og sosiale forskjeller mellom menneskers ikke bare viser seg i form av inntekt eller materielt livsgrunnlag. Det viser seg også i vår helse, både den fysiske og psykiske. For at «Alt vil bli bra» skal kunne realiseres er det avgjørende at vi viser solidaritet med hverandre både lokalt og globalt. Vi har en unik anledning til å nyinnskrive solidaritet etter pandemien. La oss inspirere av norske helsearbeidere som dro til Italia for å hjelpe kollegaer, eller innsamlere som skal finansiere vaskestasjoner i en flyktningeleir eller gi konkrete støtte og hjelp til en nabo, venn eller kollega som trenger det. Og; vi må arbeide politisk for at «Den store norske dugnaden» bæres videre i form av å vise konkret solidaritet både nasjonalt og internasjonalt. Vi har ingen medmennesker å miste - vi er alle en del av en felles jord og menneskehet. Velkommen solidaritet – leve solidaritet!

Bengt Karlsson, Trude Klevan og Marit Borg

—
ISBN: 978-82-8290-032-4
—

© SFPR – Senter psykisk helse og rus, Institutt for helse-, sosial- og velferdsvag
Fakultet for helse- og sosialvitenskap, Universitetet i Sørøst-Norge.
Postboks 7053, 3007 Drammen, E-post: postmottak@usn.no
Hjemmeside: <http://www.usn.no/sfpr>

SFPRs publikasjoner kan fritt siteres ved tydelig angivelse av kilde.
Publikasjoner fra SFPR som omtales, anmeldes eller henvises til, bes sendt til Senteret

—
usn.no

